

DIŞ POLİTİKA KRİZLERİNDE İSTİHBARATIN ROLÜ: SANCAK KRİZİ ÖRNEĞİ

THE ROLE OF INTELLIGENCE IN FOREIGN POLICY CRISES: THE CASE OF SANJAK CRISIS

Bayali GEZER¹, Fuat AKSU²

Öz

Dış politika krizleri ile kararlaştırma arasında doğrudan bir ilişki vardır. Kararlaştırma sürecinde bilgiye erişim kritik bir öneme sahiptir. Bilgi çeşitli yöntemlerle sağlanabiliyor olsa da istihbarat kaynaklarından elde edilmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Bu açıdan krizin niteliğine bağlı olarak kriz yönetimiyle istihbarat arasında güçlü bir bağ vardır. Aslında istihbaratın tek fonksiyonu bilgi elde etmek ya da üretmek değildir. Bilgiyi hasmın erişiminden korumak (istihbarata karşı koyma), deforme-empoze etmek (propaganda), korku ile birlikte kullanarak hedef kitleyi ikna etmek (psikolojik harp) ve gizli bir elle çatışma/çekişme ortamını dost unsurların lehine şekillendirecek eylemler icra etmek (örtülü faaliyetler) istihbarat örgütleri marifetiyle yürütülen faaliyetlerdir. Bu açıdan istihbarat dış politika krizlerinde sanıldan daha etkin bir aktör olarak karşımıza çıkar. İstihbarat fonksiyonlarının örnek bir kriz üzerinden incelenmesi, kriz ve istihbarat arasındaki ilişkiyi somutlaştırmak açısından önemlidir. Bu makale, Türk Dış Politika Kriz Araştırmaları Grubu'nun dış politika krizlerine ilişkin verilerini kullanarak, Cumhuriyet dönemi boyunca Türkiye'nin doğrudan taraf olduğu dış politika krizlerinde istihbaratın karar almadaki rolünü ve etkisini araştıracaktır. Makalenin sınırlılığına ilişkin olarak Sancak (Hatay) Krizi'nde istihbarat fonksiyonlarının rolü ve istihbaratın kriz yönetimine katkısı ele alınacaktır.

Abstract

There is a direct relationship between foreign policy crisis and decision-making. In the decision making-process, access to information is critically important. Although information can be provided by various methods, it is common to obtain it from intelligence sources. In this respect, there is a strong connection between crisis management and intelligence, depending on the nature of the crisis. In fact, the function of intelligence is not only to obtain or produce information. Protecting information from enemies' access (counter-intelligence), distort-impose knowledge (propaganda), to persuade their target audience by using it in combination with fear (psychological warfare), to carry out actions that will alter the conflict/contention environment in favour of the friendly sides with a secret hand (covert operations) are activities carried out by intelligence agencies. From this point of view, in foreign policy crises, intelligence appears to be a more active actor than previously thought. Examining intelligence functions through the perspective of a sample crisis is critical to understanding the relationship between crisis and intelligence. Using data from the Turkish Foreign Policy Crisis Studies Group on foreign policy crises, this article will explore the role and impact of intelligence in decision-making in foreign policy crises in which Turkey was a direct party throughout the Republican period. Regarding the article's limitation, the role of intelligence functions in the Sancak (Hatay) Crisis and the contribution of intelligence to crisis management will be discussed.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika Krizi, Kriz Yönetiminde İstihbarat, İstihbarat Fonksiyonları, Sancak (Hatay) Krizi.

Keywords: Foreign Policy Crisis, Intelligence in Crisis Management, Intelligence Functions, Sanjak (Hatay) Crisis.

¹ Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, bayaligezer@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4410-9967

² Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, faksu@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3693-6666

Extended Abstract

Accurate and fast decision-making is the key to success in crisis management. Access to information is crucial for making decisions. Although information can be gathered through various practices, intelligence sources are the most prevalent. As the participants in foreign policy crises are invariably hostile and competitor governments, intelligence becomes even more crucial. There is a close correlation between foreign policy crises and intelligence in this regard. This relationship is formed during the pre-crisis period. Reliable and useful intelligence helps prevent tensions from growing into unfavorable crises. The requirement for intelligence grows during a crisis, and it becomes critical to supply this requirement rapidly. At this point, intelligence is supposed to provide options for making sound decisions and to do analyses that disclose the consequences of those actions. In conclusion, intelligence plays an active part in obtaining an outcome consistent with national objectives and targets at the end of the crisis.

In fact, the function of intelligence is not only to obtain or produce information. Instead, intelligence agencies do things like keep information from getting into the hands of enemies (counter intelligence), distort and impose knowledge (propaganda), and use fear to persuade their target audience (psychological warfare). They also conduct 'covert operations' to create a buffer zone for diplomatic maneuvering. In short, intelligence is concerned with both revealing what is going on and changing the environment. In this regard, intelligence emerges as a more influential factor in foreign policy issues than originally anticipated.

Using data from the Turkish Foreign Policy Crisis Studies Group on foreign policy crises, this article will explore the role and impact of intelligence in decision-making in foreign policy crises in which Turkey was a direct party throughout the Republican period. Intelligence functions include intelligence production, countering intelligence, propaganda, psychological warfare, and covert operations. Examining intelligence functions through a sample crisis is the ideal way to incorporate the relationship between crisis and intelligence. Regarding the article's limitation, the role of intelligence functions in the Sancak (Hatay) Crisis and the contribution of intelligence to crisis management will be discussed.

Many reports on the Sanjak Crisis, which demonstrated the characteristics of a developing crisis in terms of crisis management and lasted around three years, have been obtained from the state archives. Furthermore, crucial indications about various intelligence activities in Sancak were obtained from publications reflecting the memories of witnesses of the time. Given that access to resources is difficult and constrained due to intelligence secrets, the article's analysis of the Sanjak Crisis indicates that a good example was chosen deliberately. The research findings were categorized and reviewed separately for each intelligence function. Thus, understanding the functions of intelligence in crises and their interdependence has been facilitated. In this regard, the study is unique.

According to the research findings, the effectiveness of Turkish intelligence in Sancak was at a high level. During the crisis, intelligence activities were mainly carried out in accordance with central control and direction and initiatives offered to field authorities. It would be appropriate in this context to underline the effectiveness of the communication channels established between the center and the field. The operations of the enemy/rival groups and their reactions to Turkey's policy were continuously monitored and reported to the appropriate authorities. It has been concluded that these reports influence Turkey's policies and even affect the political aim of the conflict. Again, there is evidence that organized propaganda, psychological warfare, and covert operations provided Ankara with diplomatic opportunities and strengthened Turkish decision-making elements. As a result, when the findings were reviewed, it was revealed that the intelligence-decision-making relationship was successfully exploited in terms of the decision unit in the Sanjak Crisis, which contributed to the crisis being resolved following Turkey's objectives and expectations.

GİRİŞ

Devletlerin dış politika davranışlarını belirleyen birbiriyle ilintili pek çok faktörden söz edilebilir. Mevcut uluslararası-bölgesel alt sistemin yapı ve özellikleri herhangi bir dış politika davranışının bağımsız değişkenlerini oluşturur. Bunun yanı sıra dış politika aynı zamanda bir devletin yetkili organları tarafından egemenlik sınırları içerisinde belirlenen ve uluslararası sistemde uygulamaya konulan bir tercihi yansıttığı için müdahil değişkenler olarak tanımlayabileceğimiz değişkenleri de dikkate almayı gerektirir. Buna göre, dış politika kararı nihayetinde bir yürütme fonksiyonu olarak mevcut ulusal yapının çizdiği kısıtlar içerisinde şekillenir.

Siyasal rejim özelliklerine göre siyasi sorumlu karar birimi herhangi bir dış politika kararını oluştururken bağımsız değişkenler ve müdahil değişkenlerin yanı sıra kendi bilişsel yetenekleri, öncelikleri ve beklentileriyle uyumlu bir dengeyi kurmaya odaklanır. Aslında bu karar yapı ve süreci dinamik ve döngüsel bir özellik gösterir. Her dış politika kararı uluslararası-bölgesel alt sistem ve ulusal yapıda etki ve sonuçlar doğurabilecek bir çıktıdır. Yürürlüğe konulduğu andan itibaren dış politika kararının nasıl bir etki-tepki yaratacağına bağlı olarak karar birimi kararını sürdürür veya yeniden düzenleyebilir.

Dış politikaya ilişkin rutin kararların oluşturulduğu aciliyet içermeyen durumlarda, karar yapısı içerisindeki aktörler ve kurumlar olası tüm seçenekleri zamana yayarak değerlendirip bir kararın uygulanmasını tercih edebilirler. Bu süreçte ihtiyaç duydukları olası bilgilere ulaşabilmeleri de görece daha kolaydır. Ancak özellikle kriz durumlarında siyasi sorumluluğu üstlenen karar birimi, sınırlı seçenekler içerisinde ve yoğun stres altında mevcut bilgilerin kısıtları içinde en uygun kararı uygular. Bu açıdan her kararın karar biriminin bilişsel ve liderlik özelliklerinin bir yansıması olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir.

Kararlaştırma bakımından bilgiye erişimin birden fazla yol ve yönteminin olduğu söylenebilir. Dış politika bakımından bu bilgilerin resmi akışı çoğu kez diplomasi kurumları aracılığıyla gerçekleşir. Dışişleri Bakanlığı'nın kurumsal işleyişi içerisinde hasım aktörler arasında doğrudan/dolaylı iletişim araç ve yöntemleri kullanılarak siyasi karar birimleri arasında bilgi aktarımı gerçekleştirilmiş olur. Genellikle diplomasinin açık ve meşru kabul edilen yol, yöntem ve araçlarıyla elde edilen bilgilerin karar birimine yeterli bilgi üretmediği durumlarda istihbarat birimleri aracılığıyla elde edilen bilgilerden yararlanır (Taylor ve Ralston, 1991: 396). Bunun yanı sıra devletin başka kurumları da krize özgü ihtiyaç duyulan bilgileri derleyerek ve analiz ederek karar birimine yapacağı tercihlerde kullanılmak üzere sunarlar. Ayrıca diplomatik kurum ve yöntemlerin dışında açık ya da gizli yöntemlerle bilgi edinme girişimleri de kullanılabilir. Özellikle devletin gizli-açık bilgi edinme faaliyetlerini yürüten kuruluşlar arasında istihbaratla sorumlu-görevli kuruluşların katkıları karar yapısı içerisinde ayrı bir yerde durur.

Kriz en genel ifadesiyle karar biriminin algısında veya gerçekliğinde herhangi bir risk, tehlike, tehdit veya saldırı olarak değerlendirdiği bir duruma tepki göstermeye zorlanması olarak değerlendirilebilir (Aksu, 2017: 31-32). Dolayısıyla aslında krizlerle kararlaştırma arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Siyasal karar birimi ortaya çıkan durumsal değişikliği mevcut bilgiler ve kısıtlar çerçevesinde kriz olarak nitelendirebileceği gibi bunun tam tersi de mümkündür. Dolayısıyla kriz olarak algılanan durumsal değişiklik, aynı zamanda karar birimine için bir özneliği de içinde taşır. Durumsal değişikliğe anlam yükleyecek karar birimi (siyasal sorumlu), sahip olduğu verilerle bunu kriz olarak değerlendirmeyebileceği gibi bilgi ve seçenekler çoğaldığında bunu bir kriz olarak kabul edebilir ve önceki kararını değiştirebilir. Bu durum bir başka boyutu daha ortaya çıkarmaktadır; krizin tarafları açısından bakıldığında herhangi bir durumsal değişiklik taraflardan biri için kriz olarak kabul edilirken diğer taraf için bu durum kriz olarak değerlendirilmeyebilir. Yani kriz taraflardan sadece biri için 'algısal' kriz özellikleri gösterebilir.

Krizler, ister algısal ister gerçek olsun her durumda karar birimini bir tepki vermeye yönelttiği için aynı zamanda durumsal değişiklikle ilintili olabildiğince eksiksiz ve doğru bilgiye sahip olmaya zorlar. Bununla birlikte özellikle aniden ortaya çıkan ve hızlı tepki vermenin gerektiği durumlarda karar yapısının karar için gereksinim duyulan bilgi ve seçeneklere ulaşabilme, değerlendirebilme ve kararlaştırılan seçeneği uygulayabilme kapasitesine sahip olması gerekir. Bu açıdan krizi tetikleyen

davranışın karar birimi için ne anlama geldiği kadar, buna ilişkin olarak uygulanacak kararın da beklenen yararı sağlaması gerekir. Kriz yönetim sürecinde karar yapısı içerisinde yer alan tüm aktörler, siyasi sorumluluğu üstlenen karar biriminin çizdiği sınırlar içerisinde bir karar üretmeye odaklanır. Bunun için de o konuda daha önce elde edilen bilgiler ve olası senaryoların yanı sıra kriz sürecinde elde edilen bilgilere doğru ve hızlı bir şekilde ulaşmak gerekir. Bilgiye erişimdeki aksaklık ve gecikmeler, siyasi karar biriminin hatalı kararları uygulamasına neden olabilir.

Tablo 1. Kriz Analizi-Yönetimi Evreleri ile İstihbarat İlişkisi

Kriz Öncesi Evre			Kriz Yönetimi		Kriz Sonrası Evre
			Kriz Evresi		
Risk Analizi/Yönetimi	Uyuşmazlık Yönetimi	Çatışma Yönetimi	Tırmanma	Yumuşama	
Risk	Uyuşmazlık	Çatışma			Kriz Sonrası
İstihbarat analizinden üretilen çıkarsamalar	Gerçekleşen risklere ilişkin istihbarat	Süreç takibi ve önleyici /ön alıcı istihbarat	Anlık istihbarat, veri ve bilgi analizi, seçenek sunma ve kararları uygulama	Anlık istihbarat, izleme ve kararları uygulama	Zamana yayılan etki analizi, gözlem, veri toplama, değerlendirme ve analiz

Kaynak: (Aksu, 2017: 31-32)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kriz yönetiminde kararlaştırmada istihbarata duyulan gereksinim açıktır. Dış politika krizlerine ilişkin incelemelerde de görüldüğü üzere, kimi özgün krizlerde istihbarat kuruluşlarının elde ettiği bilgilere dayalı kararlar siyasi karar birimini yanlış yönlendiren hatalı veya eksik bilgiler içerebilmektedir. Sunulan bilginin güvenilir ve doğru olmaması durumunda kriz yönetiminde istenmeyen tırmanmalar hatta krizlerin savaşa dönüşmesi söz konusu olabilmektedir. Bazı durumlarda ise kriz yönetim sürecinde yoğun bilgi akışı bu bilgilerin değerlendirilebilmesini güçleştirecek boyutta olabilmektedir. O nedenle karar yapısı içerisinde krizin yönetimiyle sorumlu kadro ve kurumların bilgi derleme ve analiz yeteneklerinin kurumsallaşmış ve iyi kurgulanmış olması gerekir.³

Tablo 1'de görüleceği üzere, istihbarat faaliyetlerinin kriz analizi bakımından krizin farklı evrelerindeki nitelikleri değişiklik gösterir. Kriz öncesi evredeki istihbarat faaliyetleri krizlerin önlenmesine fırsat verecek şekilde karar yapı ve sürecine görece daha fazla hareket serbestisi sunar. Elde edilen ham verilerin işlenmesi-değerlendirilmesi-analiz edilmesi için gereken süre, kriz yönetim evresinden görece daha fazladır ve farklı istihbarat kaynaklarından elde edilen bilgilerin karşılaştırılarak daha doğru bir dış politika kararının oluşturulmasına şans verir. Kriz evresinden farklı olarak kriz öncesi evrede karar birimi aslında olası riskleri, uyuşmazlığı ve çatışmayı yönetir. Dolayısıyla istihbarat birimlerinin sağladığı bilgiler değerlendirilerek henüz durum krize evrilmemişken tırmanma engellenebilir.

Kararlaştırma bakımından istihbarat gereksinimi daha henüz kriz tetiklenmeden çok öncesini de kapsayacak şekilde uluslararası sistemdeki diğer aktörlerin davranışlarına ilişkin bilgiye erişime işaret eder (George ve Holl, 2000). Dolayısıyla olası risklerin önceden bilinmesi, çıkar ve beklentilere uygun fırsatlar, istihbarat faaliyetlerinin karar birimine sunduğu avantajlardır. Bu evrede (kriz öncesi evre) karar birimi, istihbarat birimlerinden gelen bilgi akışının etkisine/yönlendirmesine açıktır. Kendisine sunulan bilgiyi bilişsel yetenekleriyle değerlendirerek ona bir önem atfeder ve siyasasını belirler ve uygular. Oysa kriz yönetimi evresinde anlık bilgi ve analizlere duyulan gereksinim karar birimini daha fazla soru sormaya, seçenek araştırmaya yöneltir; dolayısıyla kriz yönetim evresinde karar birimi istihbarat birimlerinden normalden daha fazla ve doğru bilgi talep eder. Stresin yüksek olduğu ve zaman

³ Buna ilişkin literatürde pek çok özgün örnekten söz edilebilir. Örneğin, kriz yönetiminin bir disiplin olarak gelişmesinde rol oynayan 1962 Küba Krizi. ABD istihbarat birimlerinin Amerikan Başkanı J. Kennedy'nin kararlaştırma sürecini zorlaştırdığı ve hatalı kararlar vermesine zemin hazırlamış olduğu pek çok araştırmada dile getirilmektedir.

kısıtının yarattığı baskı altında istihbarat birimlerinin gerek duyulan bilgiye erişiminde ve analizinde yaşanacak yoksunluklar siyasi karar biriminin de istenmeyen tercihler yapmasına zemin hazırlar.⁴

İstihbarat desteği, doğrudan kriz yönetim süreci için de bir zorunluluktur. Anlık bilgiye duyulan ihtiyacın yanı sıra eldeki bilgi-verilerin doğrulanmasında da istihbarat kurumlarının yoğun çalışmasına ihtiyaç vardır. Diğer yandan istihbarat faaliyetleri kriz sonrası evrede de işlevini korur. Krizin sönümlenmesinden sonra hasım aktörler arasında tüm tarafları tatmin eden ve pürüzleri ortadan kaldıran bir uzlaşma sağlanamamışsa kırılmalı bir ilişki kurulmuş demektir. Bu nedenle krizin tüm taraflarının birbirlerine güvenmedikleri bir ortamda istihbarat faaliyetleri, kriz sonrası değerlendirmeler bakımından karar birimine çeşitli olanaklar sunar. Dolayısıyla kriz yönetim sürecinin tüm evrelerinde istihbarat farklı düzeylerde sürece katkıda bulunur.

Bu makalenin ampirik ve kavramsal düzeydeki amacı, Türkiye'nin doğrudan tarafı olduğu ve dış politika krizleri⁵ arasında özgün bir yere sahip olan Sancak Krizi'nde kararlaştırmada istihbarat faaliyetlerinin nasıl bir etki yaratmış olduğunu analiz etmektir. Kriz yönetiminde dönemin karar yapı ve sürecinin istihbarattan nasıl yararlanmış olduğu ve istihbaratın kriz yönetim sürecinde rolü ve etkisinin ne olduğu araştırılacaktır. Bu açıdan istihbaratla dış politika krizleri arasındaki ilişkinin boyutlarının ne olduğu, nasıl bir işleyiş ve kurumsal yapıya sahip olduğu, aralarındaki ilişkinin nasıl başlayıp-sonlandığı, merkezi olarak yapılmış olan plana göre mi yürütüldüğü ve/veya âdem-i merkezîyet ya da doğaçlama olarak mı gerçekleştiği, istihbaratın krizleri provoke etmek için kullanılıp kullanılmadığı gibi hususlar makalenin odağında olacaktır.⁶

1. İSTİHBARATIN TANIMI VE FONKSİYONLARI

Ünlü Çinli devlet adamı, filozof ve askerî stratejist Sun-Tzu, günümüzden yaklaşık 2500 yıl öncesinde söylediği ve istihbaratın önemini etkili bir şekilde ortaya koyan meşhur sözü, dünya çapında istihbarat literatüründe sıkça karşılaştığımız ve hâlen geçerliliğini koruyan bir tespittir. Sun-Tzu (2008); “Düşmanı ve kendinizi iyi biliyorsanız, yüzlerce savaşa bile girseniz sonuçtan emin olabilirsiniz. Kendinizi bilip düşmanı bilmiyorsanız kazanacağınız her zafere karşın yenilgiyle de tanışabilirsiniz. Ne kendinizi ne de düşmanı biliyorsanız sizin için gereceğiniz her savaşta yenilgi kaçınılmazdır” diyerek düşmana karşı üstün gelmenin yolunun onu bilmekle yani istihbaratla olacağını ortaya koymuştur.

İstihbarat, genel bir ifadeyle planlayıcı ve karar vericilerin herhangi bir konuda ihtiyaç duyduğu bilgi ve bu bilgileri elde etmek olarak tanımlanır (ayrıca bkz, Acar, 2015, s.46). Bu anlamıyla istihbarat hem özne-nesnedir hem de bir fiil-eylemdir. Literatürdeki pek çok tanım da bu temelde şekillenmiştir. Bu bağlamda, istihbaratın bilginin elde edilmesi ve işlenmesiyle ilgilendiği sonucuna varılabilir. Ancak belirtmek gerekir ki istihbaratı sadece olup biteni izleyen ve yorumlayan bir faaliyet olarak görmek doğru ve yeterli bir kavrayış olmaz. Zira istihbarat örgütleri, devletin millî menfaatlerini elde etmeye ve hasımlardan/rakiplerden gelebilecek tehditlere karşı koymaya yönelik politikaların oluşturulmasıyla

⁴ İstihbaratın açıklığı, özellikle kriz durumlarında hasım aktörlerin istemedikleri bir tırmanma yaşanmasını engelleyici rol oynar. Hasım aktörler eğer bir tırmanmanın her iki tarafın da yararına olmadığı konusunda bir kanıya sahiplerse doğrudan iletişim yöntem ve araçlarıyla hasımın niyeti hakkında ilk elden bilgi sahibi olmasını sağlamayı tercih edebilir. İletişim kanallarının kapalı olduğu veya işlemediği krizlerde taraflardan biri diğerinin niyeti hakkında bilgi sahibi olmadığı veya eksik bilgi sahibi olduğu için istemediği halde krizi tırmandırmaya yönelebilir. Kriz yönetiminde karar yapısı içerisinde bulunan kimi sivil-asker bürokrat ve/ya danışmanın yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve seçenek üretmedikleri durumlarda geri adım atmaktansa savaşı kabul edilebilir bir maliyet olarak gördüklerinin örneklerine rastlanmaktadır.

⁵ Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri araştırma grubunun yapmış olduğu çalışmaya göre, 1923-2016 tarihleri arasında Türkiye'nin 36 dış politika krizini yönettiği belirtilmektedir. (Aksu, 2017) 2016 sonrasındaki dış politika krizleri buna eklendiğinde sayının 50'ye ulaştığı görülmektedir. Ayrıntılar için bkz; <http://www.tdpkrizleri.org>

⁶ Bu çalışmanın dayandığı istihbarata ilişkin bilgiler ise halihazırda bir kısmı T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında bulunan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi'ne yer alan 1936-1939 yıllarına ilişkin belgeler incelenerek metne dâhil edilmiştir. Ayrıca, çalışmada yararlanılan döneme ilişkin araştırmalarda referans gösterilen arşiv belgelerine de ulaşılarak istihbarat-kararlaştırma ilişkisi taranmıştır. Bununla birlikte, arşiv belgelerinin tasnifi ve zaman zaman araştırmacılara açılan belgelere erişimde aksaklıklar hâlâ sürmektedir. Çalışmamızın şekillenmesine katkıda bulunan arşiv çalışanlarımıza içtenlikle teşekkür ederiz.

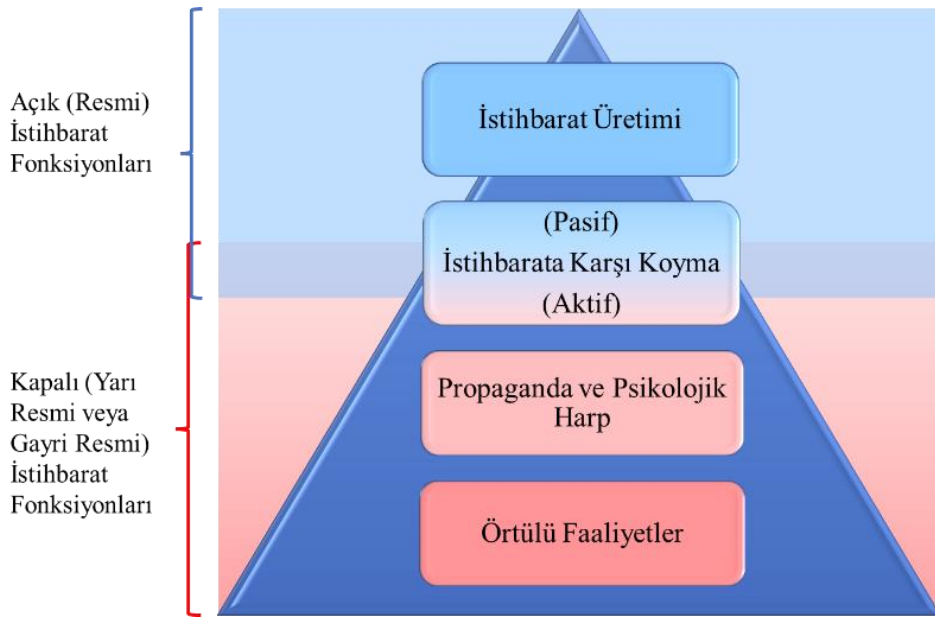
ilgili bilgi desteğinde bulunduğu gibi bu politikaların uygulanmasını desteklemek üzere sahada da birtakım faaliyetler yürütürler.

Johnson (2007), genel hatlarıyla istihbaratın fonksiyonlarını, istihbaratın hedeflerle ilgili bilgi toplanması ve yorumlanması, gizli bilgilerin korunması ve tehditlere, casusluğa, sabotajlara karşı konulması, devletin politika ve menfaatleri doğrultusunda hasma yönelik gizli faaliyetler yürütülmesi olarak tarif etmektedir. Yılmaz (2008) ise, Johnson'ın ifade ettiği hususları kapsayacak şekilde istihbaratın temel fonksiyonlarını istihbarat üretimi, propaganda ve psikolojik savaş, örtülü faaliyetler ve operasyonlar ile koruyucu güvenlik olmak üzere dört kategoride tasnif etmektedir. Buradan yola çıkılarak makalede sırasıyla istihbarat üretimi, istihbarata karşı koyma (İKK)⁷, propaganda ve psikolojik harp ile örtülü faaliyetler istihbaratın dört temel fonksiyonu olarak ele alınacaktır.

Tüm istihbarat fonksiyonları, belirli gizlilik protokollerine sahip olsa da operasyonel yapılarının kısmen ya da tamamen resmi (kamuoyunun bilgisine açık, alenî, tahmin edilebilir) olması veya yarı resmi hatta gayri resmî nitelikler taşıması yönüyle birbirinden farklılıklar gösterir. Örneğin, istihbarat üretimi kapsamında her devletin hasım/rakip devletler ve organizasyonlarla ilgili faaliyet yürüttüğü bilinen bir olgudur. Ayrıca bu faaliyetlerin resmî olarak teşkil edilen istihbarat birimleri tarafından gerçekleştirildiği sır değildir.

Benzer durum İKK faaliyetleri için de söylenebilir. Özellikle pasif İKK tedbirleri gereği bilgi, belge, tesis ve personelin korunması için alınan birçok tedbir yasal mevzuatla desteklenmiş resmî ve açık faaliyetlerdir. Ancak aktif tedbirler arasında yer alan yabancı casusların fiziki ve teknik takibi gibi hususlar açıktan ve alenî bir şekilde yürütülen faaliyetler değildir. Propaganda ve psikolojik harp kapsamında yürütülen faaliyetler de çoğunlukla yarı resmî veya gayri resmî kurumsal ve operasyonel yapıya sahiptir. Birçok durumda yürütülen faaliyetlerin kaynağının belirsiz olmasına özen gösterilir. Örtülü faaliyetler ise istihbarat fonksiyonları arasında en kapalı niteliğe sahip olanıdır. Adeta “karda yürüyüp izini belli etmeme” prensibine bağlı olarak yürütülür.

Şekil 1. İstihbarat Buzdağı

Kaynak: (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 1’de görüldüğü üzere istihbarat üretimi ve kısmen de İKK istihbarat buzdağının adeta görünen tarafını oluşturmaktadır. Buzdağının görünmeyen tarafında bulunan istihbarat fonksiyonları ise kapalı bir nitelik taşır. Bu faaliyetler uzun süre sır gibi saklanır ve bu yönüyle de oldukça katı gizlilik

⁷ Bu makalede, Koruyucu Güvenlik kavramı yerine Türkiye’de kullanımı daha yaygın olduğu değerlendirilen İstihbarata Karşı Koyma (İKK) kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Karşı İstihbarat kavramının ise yabancı, özellikle de İngilizce literatürde kullanıldığı görülmektedir.

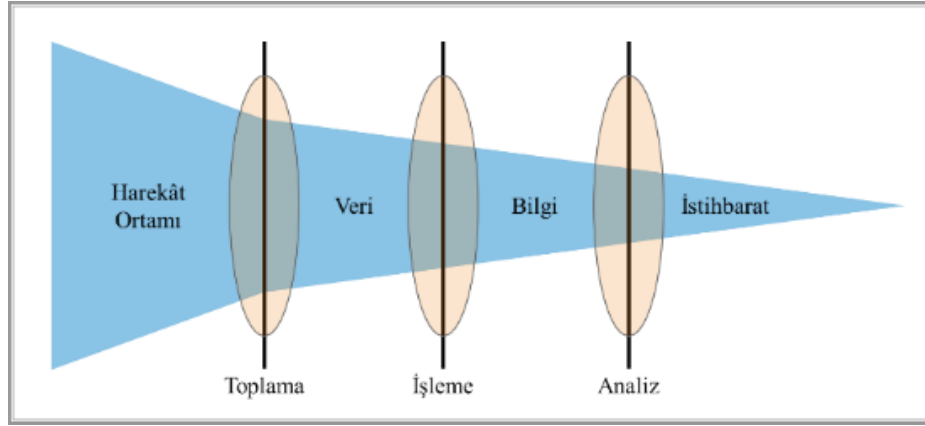
protokolleriyle yürütülürler. Hangi faaliyetlerin kim tarafından, nasıl ve neden yapıldığı açık değildir. Çoğu durumda faaliyetin etkisini ve amacını tam anlamıyla belirlemek mümkün olmayabilir.

İstihbarat fonksiyonlarının genel bir değerlendirmesinin ardından, bu noktada bahsedilen dört istihbarat fonksiyonunu detaylandırmak yerinde olacaktır. Zira istihbarat fonksiyonlarının her birinin işlevlerinin açıklanması makalenin konusu olan istihbaratın Sancak Krizi'ndeki rolünü anlamak açısından da faydalı olacaktır. Görünürlüğü düşük, belgelere erişimin de çok sınırlı olduğu dikkate alındığında istihbaratın varlığı ve etkisini tespit etmenin zorluğu daima akılda tutulmalıdır.

1.1. İstihbarat Üretimi

Günümüzde istihbarat üretimi, teknolojiye hızlı gelişimden de kaynaklı olarak, verinin işlenmesi ve bilginin analiz edilmesiyle gerçekleştiği bir sürece dönüşmüştür. Veri toplama yeteneğinin hızla artması nedeniyle çok sayıda sensörden geniş bir coğrafyada hatta uydularla küresel çapta görüntü, iz ve ses verileri toplanabilmektedir. Ayrıca internet gibi açık ve yaygın ağlarla da dünyanın herhangi bir yerinde olan politik, askerî, sosyal veya ekonomik nitelikteki gelişmeyle ilgili veri, bilgi ve hatta ileri seviyede analiz ve değerlendirmelere de ulaşabilmektedir.

Şekil 2. İstihbarat ve Bilgi Arasındaki İlişki

Kaynak: (Joint Chiefs of Staff, 2013: I-2)

İstihbaratla veri ve bilgi arasındaki ilişki, ABD Müşterek Askerî Doktrini'nin İstihbarat bölümünde; harekât ortamından toplanan verilerin işlenmesiyle bilgi, bilginin de analiz edilmesiyle istihbaratın ortaya çıktığından bahseder (Şekil 2). Yukarıda da belirttiğimiz gibi gelişen teknolojiyle birlikte istihbarat toplama vasıtaları önceleri sadece insanken, bugün insanların duyu organlarından çok daha yetenekli sensörler veri ve bilgi toplamada çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin, bir savaş uçağı, gelişmiş radarlarla 3-4 bin kilometre uzaklıktan tespit edilebilmekte, havada yaptığı manevralar izlenerek uçuş sektörleri, iniş-kalkış meydanları, uçuş eğitiminin niteliği hatta pilotun yetenekleri dahi analiz edilebilmektedir. Askerî faaliyetler ve manevraların takip edilip analiz edilmesiyle devletlerin savaşma niyetleri, taarruz veya savunmaya yönelik eğilimleri ve öncelikli çıkarlarıyla ilgili değerlendirmelerde bulunulabilmektedir.

Ancak sadece istihbarat üretmekle faaliyetler tamamlanmış olmaz. Özellikle gerginlik, çatışma ve kriz dönemlerinde hasmın hareket tarzlarının neler olabileceği de istihbarat tarafından ortaya konulur. Buna göre dost hareket tarzlarının belirlenmesinde planlayıcı ve karar vericiler için rehberlik yapılır. Kısaca istihbarat personeli planlama ve karar çalışmaları içerisinde de yer alarak icraya yönelik faaliyetlere katkıda bulunur.

1.2. İstihbarata Karşı Koyma (İKK)

İstihbarat üretiminin gölgesinde kaldığı için literatürde kendisine daha az yer bulmuş olan istihbarat fonksiyonu İKK'dır. İngilizcede "counter intelligence (CI)" yani karşı istihbarat olarak adlandırılan İKK'dan kasıt, bir devletin iç ve dış güvenlik politikalarıyla ülke güvenliğini ilgilendiren gizli ve hassas nitelikteki bilgi-belgenin hasmın eline geçmemesi için harcanan gayretler ve alınan tedbirlerdir.

Bu tedbirler pasif ve aktif olarak ikiye ayrılmaktadır. Pasif İKK tedbirleri olarak yabancı bir istihbarat servisi için anlamlı olabilecek her türlü bilgi-belgenin korunmasıyla casusluk, suikast ve sabotajlara karşı geliştirilen idari prosedürler ve yasal düzenlemeler sayılabilir.⁸ Aktif tedbirlerse şüpheli şahısların fiziki/teknik takibi, mukabil olarak hasım/rakip istihbarat birimlerine sızma ve önemli yabancı kurumlar içerisinde elemanlanma olarak ifade edilebilir.

1.3. Propaganda ve Psikolojik Harp

İstihbaratın bir diğer fonksiyonu propaganda ve psikolojik harptir. Ancak bu fonksiyon istihbaratçının açık görevleri arasında ifade edilmez. Faaliyetlerin gizlilik içerisinde yapılması, yöntem ve vasıtaları ne olursa olsun kaynağının belirsiz veya anonim görünme gerekliliği propaganda ve psikolojik harbi istihbaratın fonksiyonu yapmaktadır. Stratejik seviyede planlama ve icra gerektiren propaganda ve psikolojik harp hem iç güvenliğin tesisi hem de devletin sınırlarının ötesinde bir güvenlik çemberi oluşturacak politikaların desteklenmesinde katkı sağlar.

Hem propaganda hem de psikolojik harbin üzerinde yoğunlaştığı konu düşünce ve algıları manipüle etmek, şekillendirmek ve yönetmektir. Ancak bunu yaparken kamu diplomasisi gibi uygulamalardan hem kullandığı yöntem/vasıtalar hem de hasımı hedef alışı amacı bakımından ayrılmaktadır. Propaganda ve psikolojik harbin amacı, hasım/rakip ve destekçileri üzerinde düşünsel ve algısal yönlendirmeler yaparak umutsuzluk, çaresizlik, başarısızlık gibi duygular ortaya çıkarmaktır.

Propagandanın karakteristik olarak siyah, gri ve beyaz diye ifade edilen üç çeşidi mevcuttur. Siyah propaganda bilinmeyen kaynaklar tarafından yalan bilgilerle yapılan propagandadır. Gri propaganda kaynağı tam olarak bilinmese de genel hatlarıyla tahmin edilebilen ve içerisinde doğru bilginin yanı sıra yalanların da bulunduğu propagandadır. Beyaz propaganda ise kaynağı bellidir ve içeriği doğru bilgilerden oluşur. Üç propaganda yöntemi de uygun zaman ve koşullarda uygulandığı durumda hedef kitle üzerinde etkili olur. Ancak bunların içinden en tehlikelisi gri propagandadır. Çünkü gri propagandanın oluşturduğu olumsuzlukları ortadan kaldırmak oldukça zordur.

Psikolojik harp ise; hedef kitlenin duygularını, motivasyonlarını, düşünme biçimlerini ve nihayetinde davranışlarını etkilemek için yapılan planlı eylemlerdir. ABD Kara Kuvvetleri dokümanında (Army Field Manual, 2003: 1) psikolojik harple elde edilmek istenen hasılının, hasım, rakip ve tarafsızların, dost unsurların başarısını destekleyen duygu, tutum ve davranış sergilemeleri olarak ifade edilmektedir. Propagandadan farklı olarak psikolojik harpte baskı, tehdit ve ikna yöntemleri birlikte kullanılır. Burada temel amaç hedef kitle üzerinde psikolojik çöküntü oluşturarak mücadele azim ve iradesini ortadan kaldırmaktır. Psikolojik harp her ne kadar müşterek (sivil-asker) olarak yürütülse de çoğunlukla savaş dönemlerinde veya silahlı çatışma durumlarında daha yoğun olarak kullanıldığı için uygulamada askerî istihbarat birimlerinin rolü ön plana çıkmaktadır.

1.4. Örtülü Faaliyetler

Örtülü faaliyetler (operasyonlar) için doğasında yer alan gizlilik nedeniyle çoğunlukla istihbarat örgütlerinin marifetiyle yürütüldüğü için istihbaratın fonksiyonları arasında yer alır. Örtülü faaliyetlerin amacı devletin/örgütün politika ve menfaatleri doğrultusunda ortamı şekillendirmek ve dost unsurlara manevra alanı oluşturmaktır. Bu kapsamda hasım ve destekçileri üzerinde baskı yaratacak, güvenlik

⁸ Casusluk, yöntemleri itibarıyla İKK'nın aktif fonksiyonunun bir parçasıdır. Casuslukla karşı taraftan bilgi ve belge elde etmenin yanında rakip casusların tespit edilmesi ve etkisiz hale getirilmesi ya da yanlış yönlendirmeler yapılması da amaçlanır. Casuslar, genel merkez, tali merkez, gizli yerler, kanallar (gizli geçiş bölgeleri) ve okullardan oluşan bir teşkilat zinciri içerisinde çalışırlar. İstihbarat faaliyeti bakımından casuslar dört kategoride değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2018: 245):

- Resmi Casuslar: Resmi bir vazifeye başka bir ülkede o devletin izniyle bulunan casuslardır (Diplomatik personel, ataşeler, uluslararası örgütler ve koordinasyon merkezlerinde görevli personel).
- Millî Casuslar: Millî duygu ve yurt sevgisiyle kendiliğinden casusluk yapanlar (Sivil Toplum Örgütleri çalışanları, azınlıklar, bölgede faaliyet gösteren iş adamları ve çalışanları).
- Adi Casuslar: Para hırsı, kariyer, kin ve garez, macera veya korku gibi nedenlerle casusluğa itilenler.
- Profesyonel Casuslar: Casusluğu meslek, sanat ve geçim aracı olarak seçenler.

endişelerine ve huzursuzluklara neden olacak faaliyetler yürütülür. Böylece hasmın uluslararası kamuoyunda zor duruma düşmesi, baskı altına alınması, gücünü ve etkisini kaybetmesi ve sonuçta dost unsurların lehine bir anlaşmayı veya gelişmeyi kabul etmesi hedeflenir.

Yılmaz (2005), örtülü faaliyetlere örnek olarak adam kaçırmadan sabotaja, sivil halkı silahlandırmadan hedef ülkeye karşı mücadele eden gerilla unsurlarına destek vermeye veya bizzat kendi operasyonel gücüyle kritik hedefleri imha etmeye, yerel hükümeti değiştirmek için isyancıları desteklemeye kadar pek çok faaliyeti saymaktadır. Bunlara başka ilaveler de yapılabilir. Örneğin, halkı kamu otoritesini yok saymaya yönelik sivil itaatsizlik gibi eylemlere teşvik etmek (zorunlu askerliği reddetmek, vergi vermemek, seçimlere katılımı baskıyla engellemek, vs.), seçim manipülasyonları, demografik yapıyı değiştirmeye yönelik baskılar (kitleleri göçe zorlamak, nüfus ve tapu kayıtlarını tahrif etmek, yerleşim yerlerini yağmalamak, yakıp-yıkarak, vs.) gibi faaliyetlerdir. Tüm bu faaliyetlerin örtülü faaliyet olarak kabul edilmesinin temel şartı bir devletin veya örgütün güdümüyle hareket eden gizli teşkilatlar eliyle planlanıyor ve/ya yönlendiriliyor olmasıdır.

Örtülü faaliyetlerin arkasındaki devletin, kurumun ve/veya istihbarat teşkilatının açığa çıkması beklenen hasılayı tersine çevirebilir. Başarısız örtülü faaliyetler diplomatik olarak büyük bir prestij kaybına neden olabileceği gibi devletler arasında sıcak çatışmaya varacak kadar yıkıcı sonuçlar da üretebilir. ABD'nin Küba'daki komünist rejimi devirmek için Kübalı muhaliflere düzenlediği Domuzlar Körfezi Çıkarması, yakın tarihimizdeki başarısız örtülü faaliyetlerin en popüler örneklerindedir.

Örtülü faaliyetin deşifre veya başarısız olması durumunda ortaya çıkacak riski minimize etmek için planlama ve icra safhalarında 'makul inkâr edilebilirlik' (plausible deniability) denilen teknikler uygulanır. Buna göre operasyonlar ve faaliyetler devletin ve istihbarat örgütünün elini gizleyecek veya devlet müdahalesini reddetmeyi mümkün kılacak şekilde yürütülür (National Security Archive, 2019). Faaliyetlerin adının önünde yer alan 'örtülü' ifadesinin anlamı bu açıklamayla daha da netleşmektedir.

Örtülü faaliyetler planlanırken ve icra edilirken istihbarat fonksiyonlarının tümünden destek alınır. Ancak örtülü faaliyetler daha çok propaganda ve psikolojik harple iç içe geçmiş eylemlerden oluşur. Başka bir ifadeyle her örtülü faaliyetin içerisinde propaganda ve psikolojik harp unsurlarına rastlamak kaçınılmazdır.

Her ne kadar örtülü faaliyetler oldukça hassas bir konu olsa da her örtülü faaliyet için üstün yeteneklere ve yüksek maliyetlere ihtiyaç duyulmayabilir. Örtülü faaliyetlere girişilmesine karar vermek her zaman istihbaratın ve istihbarat örgütünün kalitesine değil, genellikle çeşitli alanlardaki güvenlik endişelerine uygulanacak tekniklere ve kararlılığa bağlıdır (Shackley, 1981). Bu bakımından gelişmişlik seviyesine bakılmadan her devletin birbirine karşı örtülü faaliyetler yürütebilmesi mümkündür.

2. SANCAK KRİZİ VE İSTİHBARAT

1936 yılında, Fransa'nın Suriye'deki manda rejimini sonlandıracağını açıklamasıyla tetiklenen tırmanma sürecinin genel seyri içerisinde Türkiye'nin izlemiş olduğu siyasa çok yönlü ve çok düzeylidir. Politik-diplomatik girişimlerle Fransa'nın Sancak'a ilişkin tutumunu etkilemeye çalışan Türkiye, Fransa'nın direnç göstermesiyle açık-gizli başka yöntem ve araçları kullanarak Sancak'taki dengenin Türkiye lehine gelişmesini sağlamıştır. 1921 Ankara Anlaşması'nın belirlemiş olduğu statü özelinde Sancak'a tanınmış olan 'ayrı varlık' haklarının da ötesine geçilerek Sancak'ın Türkiye'yle birleşmesinin arayışına girişilmiştir.

Kriz yönetimi açısından bu kriz aslında gelişen kriz özelliği göstermektedir. Kriz yönetimi de bu nedenle zamana yayılmıştır. Tam da kriz yönetim mantığına uygun olarak savaşa varmadan ve hak-statü kaybına uğramadan krizin barışçıl çözüm yöntemleriyle ve ahdî bir statü üzerinde uzlaşılarak çözümlenmesine odaklanılmıştır.

Dönemin kararlaştırma yapısına bakıldığında dış politika kararlarında Cumhurbaşkanı Atatürk'ün kararlarda baskın aktör olarak etkisi görülür (Aksu ve Kafdağlı, 2020). Bu etki; kriz boyunca güçlü ve kararlı bir duruş sergilenmesi, tutarlı, kollektif ve etkin adımlar atılmasını sağlamıştır. Cumhuriyetin kurulmasından bu yana istihbarat örgütlenmesini ve yeteneklerini nispeten geliştirmiş olan Türkiye, Sancak Krizi'ne, muadilleri arasında sayabileceğimiz Musul krizinden çok daha hazırlıklı olarak girmiştir. Krizin incelenmesi esnasında ulaşılan istihbaratla ilgili belgeler bu durumu teyit etmektedir.

2.1. Sancak Krizi'nde İstihbarat Üretim Faaliyetleri

Fransa'yla Suriye arasındaki Şam Yönetimi'ne kendini idare etme yetkisini vermeyi öngören 9 Eylül 1936'daki anlaşmanın ardından 9 Ekim 1936'da Millî Emniyet Hizmetleri (MAH) tarafından hazırlanan Sancak Stratejik İstihbarat Raporu ilgililere sunulmuştur (Pehlivanlı, 1998). Raporun içeriğinden Sancak bölgesinin Türk istihbaratı tarafından uzun süredir izlendiği anlaşılmaktadır. İdari, adli, eğitim, sağlık, ekonomik (tarım, hayvancılık), altyapı, yeraltı kaynakları, sanayi ve coğrafi durumları ortaya koyan başlıklar altında bilgi, istatistik ve değerlendirmelerin yer aldığı raporun politik ve askerî karar vericiler için önemi ortadadır.

Krizin başlamasıyla birlikte Türk istihbaratı özellikle bölgedeki askerî birliklerin güncel durumunu izlemeye yoğunlaşmıştır. Örneğin, konsolosluk raporunda milis kuvvetlerin istihbarat faaliyetleri icra etmek üzere Türkiye sınır bölgeleri ve Kırıkhan da dâhil olmak üzere Suriye'nin çeşitli bölgelerinde faaliyet gösterdikleri bildirilmektedir. Fransız subayların emir komutası altında faaliyet gösteren milis kuvvetlerin halka eziyet ve işkence ettiklerinin altı çizilmektedir (ATASE İDH, 1936, No:7-10). Yine Sancak ve Suriye'deki birliklerin sayıları, konuş durumları ve silah envanterleriyle ilgili bilgi veren çok sayıda rapora rastlamak mümkündür (ATASE İDH, 1936, No:7-55; 1937, No: 7-20; 1937, No: 7-33; 1937, No: 7-39; 1937, No: 7-42; 1937, No: 7-43; 1937, No: 7-57). Kırıkhan civarına uçak pisti yapıldığı ve Suriye'nin Çobanbey nahiyesindeki jandarma karakolunun mevcudunun artırıldığı (ATASE İDH, 1937, No:7-20), bir Fransız alayının İskenderun'a sevk edildiği, bir Fransız zırhlısının İskenderun Limanı'na geldiği (ATASE İDH, 1937, No:7-47), Suriye'deki Hacılar köyüne bir bölük Fransız kuvveti ile dört ağır makineli tüfek, Aktepe'ye de bir bölük kuvvet ile üç dağ topunun getirildiği (ATASE İDH, 1936, No:7-56), Suriye'nin doğusunda bulunan Kamışlı'daki müfrezenin bir kısmının Rasûlayn'e kaydırıldığı bu raporlardan bazılarıdır (ATASE İDH, 1937, No:7-41; 1937, No:7-27).

Politik durumun takibi kapsamında ise 1936'nın Kasım ayında, Sancak'ta düzenlenen seçimler konusunda elde edilen bilgiler, Ankara'ya düzenli olarak rapor edilmiştir. Raporlarda seçim ortamına, seçmenlerin tutumlarına, seçmenlere yönelik baskılara, propagandalara, seçim hilelerine, seçim sürecinde yaşanan olaylara ve seçim sonuçlarına değinilmektedir (ATASE İDH, 1936, No:7-54; 1936, No:7-83; 1939, No:7-80; 1936, No:7-65).

Bu noktada Sancak'ı da içine alacak şekilde Suriye'de yapılan seçimlere parantez açmak yerinde olacaktır. Fransa'yla Suriye arasındaki anlaşma gereği Suriye Meclisi için düzenlenen seçimler, Sancak'ta çoğunluk olan Türklerin Suriye Meclisi'nde azınlık durumuna düşmesi ve bölgenin Şam egemenliği altına girmesi anlamına geldiği için başta Türkler olmak üzere bölgedeki bazı cemaatler tarafından boykot edilmiştir (Erkin, 1980: 93-94).⁹ Fransızların oy kullanmaları için halkı zorlayıcı uygulamaları ise direnişle karşılık bulmuş, yaşanan olaylarda ölenler olmuştur. Bunun üzerine Ankara'nın talimatıyla (Erkin, 1980: 87-88)¹⁰ Türkiye'nin Beyrut Başkonsolosu Feridun Cemal Erkin, Aralık ayında bölgeye giderek İskenderun ve Antakya'da temaslarda bulunmuştur (Erkin, 1980: 87).

Feridun Cemal Bey raporunda, Sancak'taki olaylara ve görüşmelerinden elde ettiği izlenimlerine detaylı olarak yer vermiş, Sancak politikasında stratejik bir değişikliğe gidilmesine neden olacak tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitlerden ilki, tüm baskılara rağmen Türklerin seçimleri çok büyük oranda (katılım %2,5) boykot etmeleridir ki bu durum Türk halkının Türkiye yanlısı, kararlı bir duruş sergilediğini göstermektedir (Erkin, 1980: 91-92). Diğer tespit ise Türklerin direnişinin Fransızları oldukça endişelendirmesi ve bölgeye daha geniş bir özerklik verme fikrine yaklaştırmış olmasıdır. Feridun Cemal Bey bunu Fransız Yüksek Komiserliği Delegatesi Pierre Durieux'yle gerçekleştirdiği görüşmede sezmiştir. Durieux, görüşmenin bir yerinde Sancak özerkliği genişletmek ve Sancak'ı

⁹ Diğer azınlıkların boykot gerekçeleri şudur: Ortodokslar seçmen sayısı bakımından kendi adlarına mebus çıkaracak durumda olmadıkları için; Aleviler kısmen gösterilen adayı beğenmedikleri, kısmen de tarlalarında çalıştırdıkları Türk ağalarını gücendirmemek için; Sünni Arapların bir kısmı ise Sancak'ta Türk egemenliği yeniden kurulabilir ihtimalini düşünerek seçime katılmaları düşük kalmıştır.

¹⁰ Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras imzasıyla gönderilen telgrafta, Antakya'da gösteri yürüyüşüne çıkan Türk topluluğuna dağılma emrine uymadıkları gerekçesiyle tank ateşinin açılması sonucu birkaç soydaşın şehit düştüğü, olayın Türkiye'de derin bir acı ve heyecan uyandırdığı belirtilerek derhal Sancak'a gidip olayın araştırılıp incelenmesi istenmiştir.

Suriye'den koparmak için bir mazbata hazırladığını ve yakında buna yönelik programı uygulamaya koyacağını ifade etmiştir (Erkin, 1980: 96-97).

Feridun Cemal Bey raporunda Türk Hükümeti'ne Sancak'ta genişletilmiş bir özerklik yerine bölgeyi tümüyle 'ilhak' etmeyi teklif etmiştir. Raporu öğrenen Atatürk; "...Tevfik Rüştü'ye söyleyin, rapordaki mütalaalara hararetle katılıyorum. Biz, şimdiye kadar Sancak'ta genişletilmiş özerkliğe doğru gidiyorduk. Bundan sonra, Feridun'un belirttiği gibi, özerkliğe değil, düpedüz ilhaka gideceğiz" diyerek direktiflerini vermiştir (Erkin, 1980: 91). Antakya raporu, tek bir raporun dahi devletin dış politika hedefini temelden değiştirmeye yetebileceğinin en güzel örneklerindendir.

Raporun ardından Atatürk, 6 Ocak 1937'de başlayan Eskişehir ve Konya ziyaretleriyle Ankara'nın Sancak konusundaki kararlılığını göstermek istemiştir. Atatürk, söz konusu girişimlerinin amacını şu şekilde açıklamaktadır (Soyak, 2014: 577):

Ben, bir askerî hareketin başlangıcı gibi yorumlanabilecek şekilde tertip ettiğim bu seyahati; Hatay'daki Türk çoğunluğunun muahedelerle de kabul edilmiş açık haklarını korumak bahsinde ne derece hassas ve azimli olduğumuzu, işin birtakım oyunlarla veya ihmallerle sürüncemede kalmasına katiyen tahammülümüz olmadığını göstermek için ihtiyar ettim ve tertibimi mahsus derhal şayi olabilecek bir yerde, her memlekete mensup bir takım istihbarat memurlarıyla dolu olan bir otelde yaptım...

Atatürk'ün ziyaretleri esnasında yabancı misyon mensuplarına ve istihbarat personeline verdiği kararlılık mesajları, muhataplarında beklenen etkiyi oluşturmuştur. Kısa bir süre sonra Fransa Başbakanı Léon Blum, Türkiye'nin Paris Büyükelçi Davaz'a, iki devlet arasında yapılacak ön görüşmelerle meselenin ortak bir çözüm noktasına getirilerek Cemiyet'in onayına sunulabileceğini ve bu görüşmelerde Fransa'nın Türk tarafının hassasiyetlerini dikkate alınacağını garanti ettiğini bildirmiştir (ATASE İDH, 1937, No:7-32).

Türkiye, 26 Ocak 1937'de Fransa'yla vardığı prensip anlaşmasıyla, İskenderun ve Antakya'ya içişlerinde bağımsız ancak Suriye'yle gümrük birliği halinde olacağı 'askersiz' bir statünün verilmesini kabul etmiştir. Bu statünün bir gün sonra Milletler Cemiyeti (MC) tarafından tanınması, meselenin Türkler lehine çözülmesinde bir milat niteliği taşımaktadır. Atatürk memnuniyetini, Hükümet ve Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği telgrafla ifade etmiştir (ATASE İDH, 1937, No:7-3).

1938'lerin başlarında Türkiye'yle Fransa arasında yapılan anlaşmaların sahadaki uygulamalarında tıkanma yaşanmıştır. Buna mukabil Türkiye tekrar askerî güç seçeneklerini öne çıkararak bölgeyi işgal planı hazırlamıştır (ATASE İDH, 1938, No:8-130). Atatürk, Türkiye'nin rahatsızlığı vurgulamak için 19 Mayıs 1938'de Adana ve Mersin'de askerî geçit törenleri düzenlemiş ve hastalığı ilerlemiş olmasına rağmen törenlere bizzat katılmıştır (ATASE İDH, 1938, No:8-80).

1938 yılının Mayıs ayında Türk tarafında yaşanan askerî hareketlilik Fransız istihbaratı tarafından yakından takip edilmiştir. Örneğin, sınırın Hassa bölgesinde Fransız istihbarat elemanlarının Türk tarafını gözetlemek için gelip-gittiklerine dair raporlar mevcuttur. Buna mukabil Fransızların Suriye'nin Sancak yakınlarında bulunan Bab kasabasında askerî tatbikat hazırlığı içerisinde oldukları bildirilmiştir (ATASE İDH, 1938, No:8-15; 1938, No:7-140). Ayrıca Fransız birliklerinin Aktepe ile Hacılar arasında pusu kurmakta olduğundan bahsedilmektedir (ATASE İDH, 1938, No:7-156). Daha da önemlisi Fransızlar, Beyrut'ta bulunan askerî istihbarat merkezini Halep'e taşıyarak Türkiye'den gelebilecek tehditlere yoğunlaştıklarını göstermişlerdir. Halep'te görevli Fransız askerî istihbarat şefinin sivil kıyafetlerle her gün sınıra ve Azez'e giderek Türkiye'nin askerî faaliyetleriyle ilgili bilgi topladığı tespit edilmiştir (ATASE İDH, 1938, No:7-152).

Türkiye'nin askerî güç kullanacağını ciddiye alan Fransa, Türkler aleyhine tutum sergileyen Durieux'yü 4 Haziran 1938'de görevden alarak yerine Albay Robert Collet'yi getirmiştir (Melek, 1999: 95; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1938, No:030.10.0.0./224.511.7). Albay Collet'nin ilk icraatı Sancak'ta sıkıyönetim ilan ederek tüm mandater yetkileri askerî makamlara devretmek olmuştur. Ardından da gerilimi düşürmek için 6 Haziran 1938'de Hatay mücadelesinin önde gelen isimlerinden Dr. Abdurrahman Melek'i 'Sancak Genel Valisi' olarak atayarak Türkler lehine düzenlemeler yapmıştır (Melek, 1999: 95-96; Dağıstan ve Sofuoğlu, 2008: 84; Soyak, 2014: 614). Vali

Melek, Vedî Münir Karabay'ı Antakya Belediye Başkanı, Süreyya Halef'i de Kaymakam olarak atamış ve yönetimde Türklerin etkinliğini güçlendirmiştir (Melek, 1999: 96; Dağıstan ve Sofuoğlu, 2008: 84).

2.2. Sancak Krizi'nde İstihbarata Karşı Koyma (İKK) Faaliyetleri

Türk istihbaratının raporlarından Fransızların Türk tarafında casusluk faaliyetleri için elemanlandıkları ve hatta Suriye'de yetiştirdiği sabatörleri Türkiye'ye yollayarak eylem arayışında oldukları görülmektedir. Örneğin, Antakya Başkonsolosluğu, Sancak'taki Türk istihbarat faaliyetlerinin koordine ve yönlendirmesinden sorumlu olan MAH Adana Bölge Başkanlığı'nda İsmail Ahmed veya Mehmed kod adlarıyla Fransız istihbaratı için casusluk yapan birinin mevcut olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Fransızların Hatay Egemenlik Cemiyeti'nin Dört Yol'daki şubesinde de elemanlandığına dair tespitler paylaşılmıştır. Yine Kütahya'da aslen Şamlı, Hıristiyan ve Arap olan İlyas Zahlavi adlı kişinin bölgedeki askerî birliklerle ilgili Fransızlara bilgi gönderdiği tespitleri yer almaktadır. Sabotaj faaliyetleri kapsamında ise Fransızların Hassa ve İslahiye'deki cephane depolarına yönelik eylem arayışında olduğu, Tunceli'de Rusların da yardımıyla sabotaja hazırlandıkları ve bunun için de bir şahsın Türkiye'ye gönderildiği haber verilmektedir (ATASE İDH, 1938, No:8-15).

Yine Sancak'ta görev yapan askerî birlik tarafından hazırlan bir raporda Soğukoluk sayfiyesindeki bir otel ve gazinoyu işleten Ayvazyan adlı kişi ve karısının Fransızlara casusluk yaptıkları şüphesi konusunda bu oteli kullanan Türk subaylarının uyarıldığından ve tedbirli davranıldığından bahsedilmektedir (ATASE İDH, 1938, No:8-16). 4'üncü Kolordu Komutanlığı ise Payas güneyindeki Seydihan köyünde bir istihbarat merkezinin bulunduğunu ve bu merkezin Avcı Ali ile Veysi tarafından Fransız parasıyla idare edildiğini bildirmektedir (ATASE İDH, 1937, No:7-33).

Dikkat çekici bir başka olay da muhabere istihbaratı kapsamında Fransızların Payas bölgesinde Türkiye sınırları içerisinde bulunan telgraf hattına 'çalma hat' bağlamalarıdır. Bu şekilde, Fransız istihbaratının Payas üzerinden yapılan telgraf konuşmalarını dinlediği anlaşılmıştır. Raporda ayrıca ilgili birimlerin bu tür olaylara mahal vermemek adına alınacak aktif ve pasif İKK tedbirlerine de yer verilmiştir (ATASE İDH, 1938, No:8-75).

Bu arada Fransızların da Türkiye'nin istihbarat faaliyetlerine yönelik karşı tedbirleri aldıkları görülmektedir. Örneğin, Fransızların Türk askerlerinin tebdili kıyafetle Suriye tarafına geçerek civardaki köylerde casusluk faaliyetleri yürütmelerine karşın, köylülerden Türk askerlerini yakalamaları ve teslim etmelerini, yakalanamayacak durumda olanların girişimlerinin de bildirmelerini istedikleri, emre aykırı hareket edenlerin ölümle cezalandırılacaklarını söyledikleri öğrenilmiştir (ATASE İDH, 1938, No:7-140). Bir başka raporda ise Viranşehir'den güneye kaçan Arapların Fransızlar tarafından yakalanarak Türk casusu muamelesi yapıldığı bildirilmektedir (ATASE İDH, 1937, No:7-27).

2.3. Sancak Krizi'nde Propaganda ve Psikolojik Harp Faaliyetleri

Sancak Krizi'nin başladığı Fransa-Suriye Anlaşması'nın hemen ardından Ankara hem iç kamuoyunun hazırlaması hem de dış kamuoyunda meselenin Türk tezleriyle anlatılması için yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir. Bu kapsamda; Sancak'ın tarihi ve demografik gerekçelerle Türk yurdu olduğu, Türklerin kötü muameleye maruz kaldıkları ve bu durumdan ancak bölgenin Anadolu'yla birleşmesiyle düzelebileceği, mevcut anlaşmalara göre Sancak'ın Suriye'den bağımsız olmasının yasal ve adil bir çözüm olacağı gibi temalar öne çıkmaktadır.

Türk Hükümeti, 9 Ekim 1936'da Paris Büyükelçisi Suat Davaz aracılığıyla Fransa'ya verdiği notada, Suriye ve Lübnan'a tanınan bağımsızlığın Sancak'a da verilmesini talep etmiştir (Armaoğlu, 2018: 264-265; Sander, 2004: 96-97). Fransa henüz bu notaya cevap vermeden Atatürk, 1 Kasım 1936'da TBMM'de yaptığı yasama yılı açış konuşmasında Sancak meselesini ve konjonktürle ilgili tespitlerini şu şekilde ifade etmiştir (TBMM, 2011: 58):

... milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde, ciddiye ve katıyetle durmaya mecburuz.

Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler...

Konuşmanın Sancak'taki etkilerini ortaya koyan bir istihbarat raporunda; "Beyanat Sancak mukadderatının Türkler lehine halledileceğine dair şüphesi olanları yola getirmiş ve Türkleri birleştirmiştir. Sancak Türkleri kurtuluşun muhakkak olduğuna sarsılmaz bir imanla inanmış bulunuyorlar." tespitleri yer almaktadır (ATASE İDH, 1936, No:7-84). Konuşmanın Suriyeli Araplar açısından kısmen endişe verici olduğu, Fransızların, Arapların endişeleri gidermek için "Sancak, Suriye vahdetinden ayrılmaz" diye temin ettikleri rapor edilmiştir. Raporda, Arap milliyetçilerinin bazılarının ise Türkiye'nin Musul meselesinde olduğu gibi Sancak'tan da vazgeçeceği görüşünde oldukları tespitlerine yer verilmiştir (ATASE İDH, 1936, No:7-77). Diğer yandan Türkiye'nin tutumundan hareketle Suriye yanlısı Vatani Partisi mensuplarının Atatürk'ün konuşmasını işaret ederek partilerine başış kampanyaları başlattıkları da görülmektedir (ATASE İDH, 1936, No:7-65).

Bu arada Atatürk'ün konuşması Suriye gazetelerinde herhangi bir yorum yapılmadan sadece tercüme olarak yer bulmuştur. Türk istihbaratı, bu durumla ilgili olarak Şam Yönetimi'nin gazeteleri sansürleyerek Atatürk'ün konuşmasına fazla değer verilmediği izlenimi oluşturmak ve Fransızların Sancak konusundaki sözlerine güvendikleri mesajını vermek istediği değerlendirmelerinde bulunmuştur (ATASE İDH, 1936, No:7-77).

1936 sonları ve 1937 başlarında Fransız propagandalarına ve psikolojik harp faaliyetlerine yönelik bazı istihbarat raporlarına ulaşılmıştır. Örneğin, Çerkes milis kuvvetlerinin Dırsovan köyüne gelerek köyün muhtara "Türkleri mi yoksa Fransızları mı daha çok sevdiğini" sordukları ve Fransızları sevenleri yüksek maaşla askere alacaklarını söyledikleri bildirilmiştir (ATASE İDH, 1937, No:7-20). Ermeniler arasında ise Fransızların kendilerine Kilikya'yı vermeyi vadettiği haberlerinin yayılarak propaganda yapıldığı görülmektedir (ATASE İDH, 1937, No:7-54).

Fransa'nın baskıcı politikalarının yoğunlaştığı 1937 yılı sonlarında, Türk gazetecilerinin Ankara Hükümeti'nin öne çıkmasını istediği temalara yönelik haber yapmaya teşvik edildikleri görülmektedir. Gazetelerde iç ve dış kamuoyuna ne tür mesajların verileceğine, Ankara'nın Sancak meselesine bakışına, bölge halkının beklentilerine, Fransa Hükümeti'nin ve bölgede görevli Fransız yetkililerinin menfi tutumlarının öne çıkarılmasına, dost, tarafsız ve komşu ülkelere verilecek mesajlara ve bu ülkelere karşı takınılacak tavırlara yönelik direktiflerin bizzat Türk içişleri ve dışişleri bakanlarının katılımıyla düzenlenen toplantılarda gazetecilere aktarıldıkları görülmektedir (ATASE İDH, 1937, No:9-29).

Fransız istihbarat elemanlarının Sancak'ın bağımsızlığa yaklaştığı 1938 yılının Temmuz ayından başlayarak "mevcut durumun geçici olduğu ve kendilerinin her şeye hâkim oldukları günlerin yakında tekrar geleceği ve Türk ordusunun çekileceği" yönünde propaganda yaptıkları görülmüştür (ATASE İDH, 1938, No:8-6). 1939'un ilk aylarından ilhakin gerçekleştiği haziran ayına kadar olan döneme ait raporlarda ise ağırlıklı olarak bölgede yaşayan Ermeni ve Rum cemaatine yönelik propagandalar öne çıkmaktadır. Bu kapsamda;

- Fransa'da yayımlanan Lorizon gazetesinin, Sancak'taki bir grup Ermeni gencin taşkınlık yaptıkları için tutuklanmalarını Fransa'ya olan bağlılıklarından kaynaklı göstererek Türklerin azınlıklıkları baskıladığı şeklinde propaganda yaptığı (ATASE İDH, 1939, No:8-54),
- Birinci Dünya Savaşı'nda Fransızların yanında savaşmış olan Ermenilere savaşın bitişinden 20 yıl sonra emekli maaşı bağlandığı bahanesiyle para yardımı yapıldığı (ATASE İDH, 1939, No:8-50),
- Fransız istihbaratının, Türkiye'de yeniden dini uygulamaların başladığı, erkeklerin şapka takmalarının yasaklandığı, kadınların çarşaf giyilmelerinin zorunlu hale getirildiği gibi temalarla özellikle Alevileri ve mutaassıp Müslümanları etkilemeye çalıştıkları (ATASE İDH, 1939, No:8-61) örnek gösterilebilir.

Burada bir noktaya daha kısaca temas etmek gerekirse o da Sancak konusunda beklenti içerisinde olan tek devletin Türkiye olmadığıdır. O dönem Oniki Adaları elinde bulunduran ve Batı Anadolu'yu da içeren birtakım revizyonist emelleri olduğu bilinen İtalya'nın, Sancak'ın idaresinin kendisine verilmesi için yoğun bir gayret içerisinde olduğu Türk istihbaratının raporlarına yansımıştır. Örneğin, İskenderun'un Türkiye'ye değil İtalya'ya verileceği yönünde Suriye'de yoğun bir propaganda faaliyeti yürütüldüğü (ATASE İDH, 1937, No:7-22), İtalya'nın bölge halkı üzerinde özellikle Ermeni ve Araplar arasında propaganda faaliyeti icra ettiği (ATASE İDH, 1936, No:7-60), İtalya'nın Halep Konsolosu'nun

sık sık Sancak'a gelip görüşmeler gerçekleştirdiği (ATASE İDH, 1937, No:7-17), İtalyanların İskenderun Konsolosu'nun İtalya lehine propaganda yaptığı, özellikle 'Alevi faşistliği' konusuna ağırlık verdiği (ATASE İDH, 1939, No:8-61), Halep'ten gelen bir grup İtalyan'ın Sancak'ta bazı yerleşim yerlerindeki halktan İtalya'yla birleşmek istediklerine dair dilekçeler topladıkları raporlara konu olmuştur (ATASE İDH, 1938, No:7-161).

2.4. Sancak Krizi'nde Örtülü Faaliyetler

Sancak, 1921 Ankara Antlaşması'yla Fransa'nın kontrolüne bırakılmasına rağmen Türkiye'nin ilgi ve etki alanından çıkmamıştır. Öyle ki Türkiye'de yürürlüğe konulan inkılaplar dahi (Latin alfabesine geçilmesi, şapka takılması gibi) Sancak'ta uygulama alanı bulmuştur (BCA, 1938, No:030.10.0.0/224.511.1).¹¹ Ayrıca Türkler Sancak'ta gazete, siyasi parti, okullarda gençlik propaganda teşkilatları, spor ve kültür kulüpleri başta olmak üzere oldukça büyük bir varlığı yönetmektedirler. Bunun yanında Türkler arasında birlik ve beraberliğin üst seviyede olması, anavatanla güçlü bağların bulunması Türkiye'nin bölge üzerindeki etkisini göstermektedir (Melek, 1999: 53-58).

Sancak meselesi Türkiye açısından uygun konjonktürün beklenmesi ve bu zamana kadar da dikkatleri üzerine çekmeden, Fransız yönetimini rahatsız etmeden ilgilenilmesi gereken bir dava olarak görülmüştür. Sancaklı Türkler zaman zaman Türkiye ile birleşmek konusunda sabırsızlık gösterebilirler de Ankara'daki politikacıların daha temkinli davrandıkları görülmüştür. Örneğin, aralarında Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek'in de yer aldığı bir heyetin Başbakan İsmet İnönü'yle yaptıkları görüşmede İsmet Paşa kendilerine "sizi elbet kurtaracağız. Ya bugün ya yarın" diyerek acele etmemeleri gerektiğini telkin ederken önlerinde çözüme kavuşturmaları gereken Boğazlar meselesi olduğunu vurgulamıştır (Melek, 1999: 62-63). Ancak Türkiye'nin bu süreçte her ihtimale karşı hazırlık yaptığı da görülmektedir. Zira Abdurrahman Bey tarafından nakledildiğine göre, aynı dönemde MAH Adana Bölge Başkanlığı'ndan gönderilen bir mektupta "icabında kaç kişiyle dağa çıkabilirsiniz" diye sorulmuş ve cevaben silah ve malzeme temin edilmesi durumunda 15.000 kişilik bir kuvvetle çıkılabileceği ifade edilmiştir (Melek, 1999: 61-62). Buradan da anlaşılacağı üzere Türk istihbaratı bölgede bir ayaklanma veya silahlı mücadelenin hazırlığını ihmal etmemektedir.

Sancak Krizi'nin başlamasının ardından Atatürk, Antalya Bağımsız Milletvekili Tayfur Sökmen'i İstanbul'a davet etmiş ve kendisine mücadelenin örgütsel temellerini oluşturacak talimatlarını vermiştir. Buna göre Antakya-İskenderun bölgesini 'Hatay' olarak adlandırdığını belirterek Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adının 'Hatay Egemenlik (Erginlik) Cemiyeti' olarak değiştirmesini istemiştir. Cemiyetin merkezi olan İstanbul'la birlikte Mersin, Dört Yol, Hassa ve Kilis'te de şubeler açılmasını emreden Atatürk, bölgeye yakınlığı nedeniyle faaliyetlerin Dört Yol merkezli olarak yürütülmesini önermiştir. Cemiyetin Fahri Genel Başkanı olan Tayfur Bey'in yanı sıra İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Cemiyet'in Genel Başkanı, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmenşüer de Genel Sekreteri olarak yine bizzat Atatürk tarafından tayin edilmişlerdir (Sökmen, 1999: 139-140).

Hatay Egemenlik Cemiyeti, Türkiye'nin bölgedeki istihbarat ve özellikle örtülü faaliyetlerinin merkezi durumuna gelmiştir. Cemiyet'in Antakya'daki örgütlenmesi de yeniden yapılandırıldıktan sonra cemiyet mensuplarının başta Dört Yol olmak üzere Türkiye'deki şubelerle işbirliği içerisinde hareket edebilmelerinin zemini oluşmuştur. Cemiyet marifetiyle bölgede yürütülecek istihbarat faaliyetlerinin başına ise yine Atatürk'ün direktifiyle Tayfur Bey getirilmiştir (Sökmen, 1999: 140-141). Böylece Tayfur Bey'le İçişleri Bakanlığı ve Emniyet teşkilatı arasında güçlü bir mekanizma kurulmuştur. Buna göre Sancak'ta toplanan haberler (istihbarat) Tayfur Bey tarafından Ankara'ya bildirilmekte, Ankara'dan gelen emir ve talimat da yine Tayfur Bey tarafından Dört Yol'dan Sancak'a aktarılmaktadır (Melek, 1999: 81-82).

Cemiyetin ve Tayfur Bey'in bölgedeki faaliyetleri kısa sürede Fransızların dikkatini çekmiştir. Fransızlar, Tayfur Bey'in Antakya'daki şubeyle yaptığı temaslarını ve faaliyetlerini işaret ederek "Bir mebusunuz hudutta faaliyette bulunarak, Sancak'ta kargaşa çıkarmaktadır. Geri çekilmesi..." şeklinde Türk Hükümeti nezdinde durumu protesto etmişlerdir. Atatürk ise "Mebus bizim değil, müstakildir."

¹¹ Sancaklı Türklerin yanı sıra Sancak sınırları dışında kalan Bayır-Bucak Türkleri de Latin alfabesi kullanılması ve şapka takılması devrimlerini uygulamaya geçirmişlerdir. Durumdan rahatsız olan Suriyeli yetkililer Türklere zorla bu uygulamaları reddettiklerine ve Türkiye'yi istemediklerine dair mazbatalar imzalatmışlardır.

diye cevap vermiştir. Sökmen anılarında bu konudan bahsederken Atatürk'ün üç yıl önce kendisinden CHP'den değil bağımsız milletvekili olmasını istediğini ve bunun sebebinin zamanı gelince anlayacağını söylediğini hatırlatmaktadır (Sökmen, 1999: 144).

Fransızların Tayfur Bey'den duydukları rahatsızlık Feridun Cemal Bey'in Sancak'ı ziyareti sırasında Fransız Yüksek Komiserliği Delegeşi Durieux tarafından da dile getirilmiştir. Durieux, Sancak'ta bir ayaklanma hareketinin varlığından bahsetmiş, bu hareketin başının da Tayfur Sökmen'in olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Tayfur Bey'e mâl edilen mektuplarda yakında Sancak'ın askerî bir harekâtla Türkiye'ye ilhak edileceğinden bahsedildiğini, üniformalı Türk subayların İskenderun'a gelerek Sancaklı Türkleri Türkiye'ye götürdükleri gibi hususları da ilave etmiştir (Erkin, 1980: 95).

Durieux ve ekibi tarafından Feridun Cemal Bey'e aktarılan başka bir şikâyet konusu da Fransa-Suriye antlaşmasının ardından Türkler arasında yayılan propagandalardır. Bu kapsamda yakında Sancak'ın Türk egemenliğine geçeceği, bu nedenle vergi ödememeleri ve seçimlere katılmamaları (sivil itaatsizlik) telkininde bulunduğu ifade edilmiştir. Durieux, Sancak'la Dört Yol arasında bütün belgelerini elde ettiği bir trafiğin başladığını ve buna bir yere kadar göz yumduğunu da vurgulamıştır (Erkin, 1980: 94).

Tayfur Bey'in Dört Yol'dan ilettiği talimatlardan ve faaliyetlerden rahatsız olan sadece Fransızlar veya bölgedeki Türk karşıtları değildir. Örneğin, Türkiye'nin Antakya Başkonsolosu Firuz Kesim de Sancak'ta kanlı olaylar çıkmasını gerekli gören Dört Yol'un emir ve tavsiyelerine karşı çıkmış, bu nedenle de Tayfur Bey'le araları açılmıştır (Melek, 1999: 83-84).

Sancak'ta yürütülen örtülü faaliyetlerin izlerine bölgeden gelen istihbarat raporlarında da rastlanmak mümkündür. Örneğin, Fransız komutanların Sancak'ta Türkiye'nin etkinliğinin her geçen gün daha da arttığından, Türklerin, Türkiye'yle Fransa arasında bir anlaşma zemini oluşmadığı durumda Sancak'ta isyan çıkarmak için hazırlık yaptığından yakındıkları görülmektedir (ATASE İDH, 1937, No:7-36). Başka bir raporda ise Halep İstihbarat Bürosu'nun Sancak'ta teşkil edildiği rivayet edilen Türk çete teşkilatının doğruluğunu teyit etmeye çalıştığı ve bu teşkilatın mensuplarının yerli halktan mı yoksa Türkiye'den gelenlerden mi oluştuğunu araştırdığı bildirilmektedir (ATASE İDH, 1936, No:7-59). Yine Reyhaniye'de Türklerle birlikte hareket eden Çerkez köylerinin de kolluk kuvvetleri tarafından silah aramasına tabi tutularak halka baskı yapıldığı öğrenilmiştir (ATASE İDH, 1937, No:7-41).

Türklerin faaliyetlerine mukabil olarak Fransızların da bölgede milis gücü oluşturmaya çalıştığı, Suriye istihbarat şefi Binbaşı De Bono'nun Halep'e gelerek milis kaydına başladığı bildirilmektedir (ATASE İDH, 1936, No:7-59). Münferit raporlarda ise Kırıkhan'daki Ermenilere, Aktepe'deki Koçarın aşiretine ve Narlıkapı'daki beylere silah dağıtıldığına (ATASE İDH, 1937, No:7-20; 1937, No:7-33), Kırıkhan'da Ermeni çeteleri teşkil edildiğine, Kuseyir nahiyesindeki Arap köylerine silah dağıtıldığına ve buradaki Türk ağaların bir bahaneyle tutuklandıklarına dair bilgiler yer almaktadır (ATASE İDH, 1936, No:7-53; 1937, No:7-28). Yine Halep'teki Ermenilerin gizlice silahlandırıldığı (ATASE İDH, 1937, No:7-41), Telabyaz'da görevli Fransız subayının kendi mıntkasında ve sınıra yakın köylerde silah dağıttığı (ATASE İDH, 1937, No:7-27), Türkiye'nin güney sınırlarının karşısındaki köylerde silah dağıtıldığı gibi raporlara da rastlanmaktadır (ATASE İDH, 1937, No:7-47).

Sancak'taki demografik yapıyı değiştirmeye yönelik faaliyetler kapsamında ise Arapların ve Fransızların Suriye'de bulunan 'Çöl Arapları'nı bölgeye göndererek Arap çoğunluğunu temin etmeyi amaçladıklarına dair bir rapor bulunmaktadır. Raporun devamında Çöl Araplarının bölgede meydana gelebilecek herhangi bir karışıklık durumunda hükümet kuvvetlerine destek vermek ve Türklerin mallarını yağmalamak için de kullanılabileceği belirtilmektedir (ATASE İDH, 1937, No:7-41).

Sancak merkezinde 1936 sonlarına doğru başlayan gerilim, 1937'nin bahar aylarıyla beraber yumuşamaya başlamıştır. Bunda Sandler Raporu doğrultusunda Sancak'ın 'ayrı bir varlık' olarak ifade edildiği statü ve anayasanın MC tarafından 27 Mayıs 1937'de kabul edilmesinin önemi büyüktür (BCA, 1938, No:030.10.0.0/224.510.11; Soysal, 1983: 534-535). Bu gelişme üzerine Türkiye ve Fransa 29 Mayıs 1937'de Cenevre'de Sancak'ın toprak bütünlüğü ve anayasal statüsünün Türkiye ve Fransa'nın teminatı altında olduğunu ilan eden bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmayla ayıca Türkçe resmi dil olarak

ilan edilmiş, Fransa tarafından Sancak'ta Türk nüfusunun çoğunluk olduğu da kabul edilmiştir (Soysal, 1983: 536).¹²

Tayfur Bey, Cenevre'de alınan kararları Antakya'daki cemiyete ileterek Yeni Gün gazetesinde yayımlatmıştır. 'Hataylılara Müjde' başlığıyla yapılan haberde, şu hususlara vurgu yapılmıştır: "Türk tezleri Cenevre'de tamamen kabul edildi. Her Hataylı dilediği cemaat listesine yazılma ve rey verme hakkına maliktir." (Sökmen, 1999: 144-145) Anlaşmayla Türk tarafı Sancak'ın Suriye'ye bırakılmasının önünü kapatmış, Sancak'ın güvenliğine Fransa'yla birlikte ortak olmuş ve seçimlerle Sancak'ta kurulacak müstakil hükümette Türklerin çoğunlukta olması garanti altına almıştır (Soysal, 1983: 539).

Cenevre'de hazırlanan anayasaya göre, seçimde oy kullanacakların Sancak doğumlu olmaları gerekmektedir. Bu nedenle Sancak doğumlu Türk vatandaşlarının oy kullanabilmeleri için düzenlemeler yapılmış, hatta Sancak doğumlu olup seçimler için bölgeye gönderilecek devlet memuru ve müstahdemler iki yıl için izinli sayılmıştır (Selçuk, 1972: 91). Dahası Sancak doğumlu olmayan Türklerin de Sancak'taki nüfus kütüklerine kaydedildiği görülmektedir. Örneğin, Abdurrahman Melek'in aktardığına göre Gaziantep doğumlu olan Tayfur Sökmen'in nüfus kaydı Kırıkhan'a kaydırılmıştır (Melek, 1999: 115).

Bunların yanında gayri Türk unsurların seçim listelerine Türk olarak kaydolmaları yönünde teşvik edildiğine de rastlanılmaktadır. Abdurrahman Bey anılarında bu durumu eleştirmekte, insanların "birkaç kuruş fazla koparmak sevdasıyla kendilerini Türklüğe doğru itip çektiklerinden bahsetmektedir." Bu şekilde ikna edildiği değerlendirilen yaklaşık 15.000 gayri Türk olduğu yönünde Ankara'ya rapor verildiğini aktarırken de aslında bu sayının çok daha az seviyelerde olduğunu belirtmektedir (Melek, 1999: 84).

Bu noktada 1937 yılından itibaren merkezi Antakya olacak şekilde Sancak'ın önemli yerleşim yerlerinde hızla örgütlenmeye giden halkevlerinin rolüne değinmek yerinde olacaktır. Halkevleri, Türk birliğinin sağlanması, halka okuma-yazma öğretilmesi, seçimlerde Türkler lehine oy kullanılması için propaganda yapılmasına öncelik vermişlerdir (Payaslı, 2011: 222-223). Dönemin tanıklarından Nuri Aydın Konuralp anılarında halkevleri yapılanması altında teşkil edilen tabancalı halk polislerinden bahsetmektedir. Yine olağanüstü olaylar karşısında müdahale etmek üzere kendisinin başında bulunduğu ayrı bir silahlı kuvvetin devriye ve nöbet hizmeti verdiğini de aktarmaktadır (Konuralp, 1970: 152). Aynı zamanda halkevleri başkanlarıyla Tayfur Bey arasında kurulan raporlaşma ağıyla sahadan elde edilen istihbarat Ankara'ya iletilmek üzere Dört Yol'la paylaşılmış, Dört Yol'dan gelen emir ve talimatlar ise halkevleri üzerinden uygulamaya konulmuştur (Payaslı, 2011: 227-230).

Anlaşmalar gereği Sancak'ta 15 Nisan 1938 tarihinden başlayarak MC müşahitlerinin gözetiminde plebisit (ön seçim) yapılmıştır (Melek, 1999: 89). Türkiye ve Fransa arasında 10 Mart 1938'de varılan mutabakata göre seçimlerde oy kullanmak üzere kayıt yapılacak Türk seçmenlerin oranının %55 olması ve 40 sandalyeden oluşacak Meclis'teki 22 sandalyenin Türk adaylar tarafından doldurulması kararına (BCA, 1938, No:030.10.0.0/224.510.12) rağmen belirlenen hedeflere ulaşamamıştır. Bunda Sancaklı yetkililerin Türkler aleyhine usulsüzlüklere göz yumarken Türkleri baskılayıcı tutum içerisinde olmalarının rolü büyüktür. Abdurrahman Bey anılarında; Suriye'den kamyonlarla getirilen yabancılar, seçimlerde oy kullanırken Türklerle zorluk çıkarıldığını, seçmenler üzerinde baskı kurduğunu, dağ köylerinde bazı Türklerin Türk listelerine kaydedilmediğini aktarmaktadır (Melek, 1999: 89).

Yapılan itirazlara ve Türkiye'nin diplomatik çabalarına rağmen sahada durum değişmemiş aksine baskılar nedeniyle Sancak genelinde güvenlik sorunları baş göstermiştir. Özellikle köylerde sandık başlarında bile kan dökülmüş, İskenderun, Antakya ve Reyhanlı'da kanlı çatışmalar yaşanmış ve seçim büroları çalışamaz hale gelmiştir (Melek, 1999: 89-90).

Haziran ayına gelindiğinde bölgede yaşanan tansiyon zirve noktasına ulaşmıştır. Antakya Başkonsolosu Celâl Karasapan'ın aracına iki yerde saldırılması Türklerin gerginliğini iyice artırmıştır.

¹² Bu dönemde 4.805 km² alana sahip olan Sancak'ın toplam nüfusu 219.000 olarak tespit edilmiş ve bu nüfusun %39,7'si Türk, %28'i Alevi, %11'i Ermeni, %10'u Sünni Arap, %9'u Rum-Ortodoks, %3'ü ise Kürt, Çerkez, Yahudi, İsmaili ve Arnavut kökenli olarak kayıtlara geçmiştir.

Saldırıları protesto etmek üzere 2 Haziran 1938'de konsolosluk önünde büyük bir kalabalık toplanmış, gösterilerin devamında kanlı olaylar yaşanmıştır. Türklerle hükümet kuvvetleri ve Arap cephesi mensupları arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle seçimler resmi olarak beş gün süreyle durdurulmuştur. 4 Haziran sabahı ise Celâl Bey'le Durieux arasında gerçekleşen sert tartışma üzerine Celâl Bey Sancak'ı terk edeceğini bildirmiştir. Bu haberin duyulmasının ardından Türk toplumu önderleri arasında davanın ancak Kuvayı Milliye ile halledilebileceğine yönelik güçlü bir kanaat oluşmuştur (Melek, 1999: 92-93). Yukarıda belirtildiği gibi Türkiye'nin Mayıs 1938'de tekrar askerî güç kullanma tehdidi ve kanlı olayların yaşanması üzerine Durieux görevden alınmış, yerine Alb. Collet getirilmiştir. Alb. Collet, Başkonsolos Celâl Bey'le yaptığı görüşmede yapacağı düzenlemelerle Türklerin en az 22 hatta daha fazla vekil sahibi olabileceklerini garanti etmiştir (BCA, 1938, No:030.10.0.0/223.507.46). Alb. Collet seçim komisyonlarında, yargı ve güvenlik bürokrasisinde Türklerin ağırlık kazanacağı düzenlemeleri ve atamaları kısa sürede gerçekleştirmiştir (Dağıstan ve Sofuoğlu, 2008: 89). 5 Temmuz 1938'de Türk ordusunun Sancak'a girmesi ve 15 Temmuz'da Cevat Açıkalın ve Alb. Collet'nin başkanlığında seçim komisyonunun kurulmasıyla hem Sancak'ın güvenliğinde hem de seçimlerin icrasında inisiyatif büyük oranda Türklerin eline geçmiştir (ATASE İDH, 1938 No:7-146; BCA, 1938, No:030.10.0.0/224.511.9). Ardından 22 Temmuz'da birinci derece seçmen yazma işlemlerine kaldığı yerden devam edilmiştir (BCA, 1938, No:030.10.0.0/224.511.10). 1 Ağustos 1938'de tamamlanan seçim sonuçlarına göre 40 sandalyeli mecliste Türkler 22 vekille temsil hakkı elde ederken Aleviler 9, Ermeniler 5, Araplar 2 ve Rum Ortodokslar ise 2 kontenjan kazanmışlardır (Melek, 1999: 113; Soysal, 1983: 540; Dağıstan ve Sofuoğlu, 2008: 90).

Bu noktada, meclise ve yönetime seçilecek Türk adayların Anavatan'a sadakatleri önemli bir gündem olmuştur. Türk istihbaratı 'doğru' kişilerin tespit edilebilmesi için biyografik istihbarat raporu hazırlamıştır. Raporda kapsanan kişilerin vasıfları, eğitimi, bulunduğu görevler ve tecrübesi, etnik kökeni, ailesi, geçmişi, itibarı, Türklüğe ve Ankara'ya bağlılığı gibi hususlara yer verilmiştir (BCA, 1938, No:030.10.0.0/224.512.40; Duman, 2008).¹³

İsimlerin belirlenmesi 10 Ağustos 1938'de Dört Yol'da yapılan toplantıyla olmuştur. Toplantı, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer tarafından organize edilmiş ve biyografik istihbarat raporları üzerinden adayların durumu görüşülmüştür. Milletvekilliği için biri asil diğeri yedek olmak üzere iki adet 22 kişilik listeye birlikte hükümette görev alacak isimler belirlenmiştir (BCA, 1938, No:030.10.0.0/224.512.40). Diğer cemaatlere ait 18 vekilin belirlenmesi için de Vali Melek görevlendirilmiştir. Vali Melek'ten, belirleyeceği kişilerin Türkiye'nin politikalarına muhalefet etmeyeceklerini garanti etmesi de istenmiştir (Melek, 1999: 114-115; Dağıstan ve Sofuoğlu, 2008: 90-91). Bu süreçte MAH elemanlarının adayların kimler olabileceğiyle ilgili sahadaki dedikoduları ve halkın beklentilerini izledikleri de görülmektedir (ATASE İDH, 1938, No:8-1).

Seçim sürecinin tamamlanmasının ardından Meclis, 02 Eylül 1938 tarihinde gerçekleştirdiği ilk toplantısında aldığı kararla 'Hatay Cumhuriyeti' adıyla bağımsız bir devlet olduğunu ilan etmiştir (Melek, 1999: 119; Dağıstan ve Sofuoğlu, 2008: 92). Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bölgenin Türk vatanı olarak kalması için başta istihbarat faaliyetleri olmak üzere önemli görevlerde bulunmuş, işgal kuvvetlerine karşı silahlı direniş mücadelesi yürütmüş ve bu nedenle Fransızlar tarafından ölüm cezasına çarptırılmış olan Tayfur Sökmen (Sökmen, 1999: 97-98), Atatürk'ün isteği doğrultusunda Hatay Millet Meclisi tarafından cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanı Sökmen de meclisteki yemin töreninin ardından Abdurrahman Bey'i başbakanlığa atamıştır (Sökmen, 1999: 115; Soysal, 1983: 540; Dağıstan ve Sofuoğlu, 2008: 92-93). Şartların olgunlaşmasıyla birlikte Hatay Millet Meclisi 23 Haziran 1939'da olağanüstü toplanarak Anavatan'a katılma kararı almış ve böylece Türkiye'ye ilhak olma süreci tamamlanmıştır (Sökmen, 1999: 167; Melek, 1999: 146).

SONUÇ

Yaklaşık üç yıl süren Sancak Krizi sonunda elde edilen başarının arkasında Türkiye'nin politik, diplomatik ve askerî gayretlerinin yanında sahadaki etkinliğinin önemi büyüktür. Bu etkinliğin temel

¹³ Arşiv belgesinin araştırma yaptığımız dönemde erişime kapalı olduğu görülmüştür. Ancak Duran'ın tezinin ekler bölümünde söz konusu arşiv belgesinin 6-9 ile 11-20. sayfalarının taranmış hali yer almaktadır.

dayanakları, bölge nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Türk varlığı ve bölgede yakın geçmişe kadar yüzyıllar boyunca sürmüş olan Türk egemenliğidir. Elbette ki bu durum Türk istihbaratı için de oldukça uygun bir çalışma ortamı sunmuştur.

Türk istihbaratı tarafından Sancak'ta hasım/rakip unsurların faaliyetleri yakından takip edilmiştir. Bunlar arasında Fransızların bölgedeki politik, idari ve askerî faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Fransız yöneticilerin bölge halkına ve özellikle Türklere yönelik tutumları, diğer azınlıkların durumları, Türkiye'nin politikalarına gösterilen reaksiyonlar istihbarat raporlarında yer alan başlıca konular arasındadır.

Sahadaki duruma ilişkin istihbarat raporlarının Türkiye'deki karar birimlerine ulaştırılmasıyla Türkiye'nin izlediği politikaları yönlendirebildiği görülmüştür. Sahadan bildirilen sorunların Ankara'nın diplomatik girişimleriyle çözüme kavuşturulduğu durumlara da rastlanmıştır. Diplomatik başarılar Hatay Türklerinin sahadaki etkinliğini artırırken, sahada yürütülen istihbarat faaliyetleri de Türk karar birimlerinin ve diplomatlarının elini güçlendirmiştir.

Türk istihbaratının üzerinde durduğu konulardan biri de Fransızların istihbarat ve casusluk faaliyetleridir. Fransız istihbaratının özellikle Türklere ait telgraf hatlarını dinlemeye ve kritik yerlerde elemanlanarak istihbarat temin etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Türk istihbaratının karşı tedbirlerle birtakım casusluk ve sabotaj faaliyetlerini engelleyebildiği anlaşılmaktadır.

Seçimlerin kazanılmasında yoğun faaliyetlerine rastlanan istihbarat elemanlarının, Türk adayların belirlenmesinde etkin bir rol oynadığı, Ankara ve Türklüğe bağlılık noktasında doğru adayların tespiti için çalıştığı görülmüştür. Bu kapsamda hazırlanan biyografik istihbarat raporları, ilhaka giden yolda mecliste elde edilecek Türk çoğunluğun Ankara'yla uyumlu çalışabilmesi açısından kritik bir katkı sunmuştur.

Bir diğer önemli husus da Türkiye'nin Beyrut Başkonsolosu Feridun Cemal Erkin'in hazırladığı rapordur. Görevi gereği 'resmî casus' konumunda olan Erkin, bölgede gerçekleştirdiği incelemeler ve görüşmelerin ardından sahadaki koşulların 'ilhak' için elverişli olduğu tespitinde bulunmuştur. Türkiye'nin 'Sancak politikası' bu rapor dikkate alınarak değişmiş, 'genişletilmiş özerklik' hedefinden 'ilhak' politikasına geçilmiştir.

Bunun yanı sıra Türkiye'nin basın-yayın araçları üzerinden Türk tezlerini destekleyen propagandalar yürütmesinin de olumlu etkileri olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle gazeteler ve yabancı basın organlarına verilen demeçler, yürütülen kampanyalarla gerçekleştirilen propagandalar hem iç hem de dış kamuoyunun hazırlanmasına ve Türkiye'nin haklılığının ve kararlılığının anlatılmasına katkı sunmuştur.

Tüm bu sayılan faaliyetlerde Dört Yol'daki Hatay Egemenlik Cemiyeti'nin etkinliğinin ve üstlendiği rolün kritik olduğu görülmüştür. Yine Türkiye'nin diplomatik temsilcilikleri, Hatay Egemenlik Cemiyeti, Hatay Halk Partisi, halkevleri, Hatay'a komşu illerin valilikleri, MAH Adana Bölge Başkanlığı ve Dört Yol Emniyet Amirliği açık ve örtülü istihbarat faaliyetlerinde etkin görevler yapmıştır.

Yerel düzeyde elde edilen istihbaratın akışı, önemli ölçüde istihbarat konusunda oldukça deneyimli olan Tayfur Sökmen üzerinden gerçekleşmiştir. Burada, Tayfur Bey'in İçişleri Bakanlığı'yla doğrudan yazışma ayrıcalığına sahip olduğunu da belirtmek gerekir. Hatay'ın kurtuluşunun en önemli kahramanlarından biri olan Tayfur Bey, örtülü faaliyetler de dâhil olmak üzere sahadaki aksiyonu yönetmekte büyük bir başarı göstermiştir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde istihbarat-kararlaştırma ilişkisinin Hatay krizinde karar birimi açısından başarıyla kullanıldığı ve bunun da krizin Türkiye'nin hedef ve beklentilerini gerçekleştirmeyi sağlamış olduğu görülmektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik beyanı gerektirecek herhangi bir uygulama kullanılmamıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %50, 2. Yazarın katkı oranı ise %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: *A permission from an ethics committee is not needed for this study. In case of detection of a contrary situation, Beykent University Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the author(s) of the study.*

Author Contributions Statement: *1st author's contribution rate 50%, 2nd author's contribution rate 50%.*

Conflict of Interest: *There is no conflict of interest among the authors.*

KAYNAKÇA

- Acar, Ü. (2015). Türk istihbaratında yapısal sorunlar. S. Yılmaz (Ed.), *İstihbarat dünyası* (s.37-55). Kripto Yayınları.
- Aksu, F. ve Kafdağlı T. (2020). İki seviyeli oyun örneği olarak sancak krizi. *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 5(2), 16-56. <https://doi.org/10.24013/jomelips.766395>
- Aksu, F. (2017). *Türk dış politikasında karar alma ve kriz yönetimi süreç analizi*. Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları.
- Armaoğlu F. (2018). *20. yüzyıl siyasi tarihi*. Kronik Yayınları.
- Army Field Manual. (2003). *Psychological operations tactics, techniques, and procedures*. Fort Belvoir, VA: Headquarters, Department of the Army. <https://irp.fas.org/doddir/army/fm3-05-301.pdf>
- Dağıstan, A. ve Sofuoğlu, A. (2008). *İşgalden katılıma Hatay*. Phoenix Yayınları.
- Duman, Ç. (2008). Hatay Millet Meclisi (2 Eylül 1938 - 29 Haziran 1939) [Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Erkin, F. C. (1980). *Dışişlerinde 34 yıl anılar-yorumlar* (1. Cilt). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- George, A. L. ve Holl, J. E. (2000). The warning-response problem and missed opportunities in preventive diplomacy. B.W. Jentleson (Eds.), *Opportunities missed opportunities seized* (s.21-54). Rowman & Littlefield.
- Johnson, L.K. (2007). An introduction to the intelligence studies. L.K. Johnson (Eds.), *Strategic intelligence: Volume I* (s.1-20). Praeger Security International.
- Joint Chiefs of Staff. (2013). *Joint publication 2-0: Joint intelligence*. United States Armed Forces. https://irp.fas.org/doddir/dod/jp2_0.pdf
- Konuralp, N. A. (1970). *Hatay kurtuluş ve kurtuluş mücadelesi tarihi*. Hatay Postası Gazete ve Basımevi.
- Melek, A. (1999). *Hatay nasıl kurtuldu*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayın.
- National Security Archive. (2019). *Understanding the CIA: How covert (and overt) operations were proposed and approved during the cold war*. <https://nsarchive.gwu.edu>
- Payaslı, V. (2011). Halkevlerinin Hatay'daki faaliyetleri ve Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sürecindeki rolü üzerine bir değerlendirme (1937-1939). *History Studies*, 3(1), 217-235.
- Pehlivanlı, H. (1998). Atatürk dönemi millî emniyet hizmetleri teşkilâtı istihbarat raporlarında Hatay meselesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14(40), 159-205.
- Sander, O. (2004). *Siyasi tarih (1918-1994)* (2. Cilt). İmge Yayınevi.
- Selçuk, H. (1972). *Bütün yönleriyle Hatay'ın o günleri*. M. Sucuğlu Matbaası.
- Shackley, T. (1981). *The third option: An American view of counterinsurgency operations*. Reader's Digest Press.
- Soyak, H. R. (2014). *Atatürk'ten hatıralar* (7. baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Soysal, İ. (1983). *Tarihçeleri ve açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin siyasal anlaşmaları (1920-1945)* (1. Cilt). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sökmen, T. (1999). *Hatay'ın kurtuluşu için harcanan çabalar*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayın.
- Sun-Tzu (2008). *Savaş sanatı* (Adil Demir, Çev.). Kastaş Yayınları.
- Taylor, S. A. ve Ralston, T. J. (1991). The role of intelligence in crisis management. A. L. George (Ed.), *Avoiding War: Problems of Crisis Management*. Boulder, Westview Press.
- TBMM. (2011). *Tarihe düşülen notlar-1: Yasama yılı açılışlarında cumhurbaşkanlarının konuşmaları-1*, 01 Mart 1924-14 Aralık 1987, TBMM Başkanlığı Yayınları. <https://www5.tbmm.gov.tr>

Yılmaz, S. (2018). *Temel istihbarat toplama-analiz-operasyonlar*. Kripto Yayınları.

Yılmaz, S. (2008). *Kriz yönetimi ve güç kullanımı*. <https://www.academia.edu/9681978>

Yılmaz, S. (2005). Ulusal güvenlik ve istihbarat: Türkiye ve ABD üzerine kavramsal bir çerçeve. [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı,

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, 1938)

BCA (1938). 030.10.0.0/223.507.46	BCA (1938). 030.10.0.0/224.511.9
BCA (1938). 030.10.0.0/224.510.12	BCA (1938). 030.10.0.0/224.511.10
BCA (1938). 030.10.0.0/224.511.1	BCA (1938). 030.10.0.0/224.510.11
BCA (1938). 030.10.0.0/224.511.7	BCA (1938). 030.10.0.0/224.512.40

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, ATASE Arşiv Belgeleri

İkinci Dünya Harbi (ATASE İDH)

ATASE İDH, (1936). No:7-10	ATASE İDH, (1937). No:7-3	ATASE İDH, (1938). No:7-140
ATASE İDH, (1936). No:7-53	ATASE İDH, (1937). No:7-17	ATASE İDH, (1938). No:7-146
ATASE İDH, (1936). No:7-54	ATASE İDH, (1937). No: 7-20	ATASE İDH, (1938). No:7-156
ATASE İDH, (1936). No:7-55	ATASE İDH, (1937). No:7-22	ATASE İDH, (1938). No:7-152
ATASE İDH, (1936). No:7-56	ATASE İDH, (1937). No:7-27	ATASE İDH, (1938). No:7-161
ATASE İDH, (1936). No:7-59	ATASE İDH, (1937). No:7-28	ATASE İDH, (1938). No:8-1
ATASE İDH, (1936). No:7-60	ATASE İDH, (1937). No:7-32	ATASE İDH, (1938). No:8-6
ATASE İDH, (1936). No:7-65	ATASE İDH, (1937). No: 7-33	ATASE İDH, (1938). No:8-15
ATASE İDH, (1936). No:7-77	ATASE İDH, (1937). No:7-36	ATASE İDH, (1938). No:8-16
ATASE İDH, (1936). No:7-83	ATASE İDH, (1937). No: 7-39	ATASE İDH, (1938). No:8-75
ATASE İDH, (1936). No:7-84	ATASE İDH, (1937). No:7-41	ATASE İDH, (1938). No:8-80
	ATASE İDH, (1937). No: 7-42	ATASE İDH, (1938). No:8-130
	ATASE İDH, (1937). No:7-43	ATASE İDH, (1939). No:8-50
	ATASE İDH, (1937). No:7-47	ATASE İDH, (1939). No:8-54
	ATASE İDH, (1937). No:9-29	ATASE İDH, (1939). No:8-61
		ATASE İDH, (1939). No:7-80